

UNIVERSITATEA „BABEȘ–BOLYAI” CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ
SPECIALIZAREA CONSILIERE PASTORALĂ

LUCRARE DE DISERTAȚIE

Masterand:

Kócsó Alexandra

Cluj Napoca

2022

UNIVERSITATEA „BABEȘ–BOLYAI” CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ
SPECIALIZAREA CONSILIERE PASTORALĂ

Modalități posibile de tabuizare a morții în Dorobanți

Coordonator științific:

Dr. Diósi Dávid

Masterand:

Kócsó Alexandra

Cluj Napoca

2022

BABEŞ–BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
RÓMAI KATOLIKUS TEOLÓGIAI KAR
PASZTORÁLIS TANÁCSADÁS

A halál tabuizálásának lehetséges módzatai Kisiratoson

Témavezető tanár:

Dr. Diósi Dávid

Hallgató:

Kócsó Alexandra

Kolozsvár

2022

Tartalom

1. Bevezetés	6
1.1. Téma indoklása	6
1.2. Kisíratos	8
2. A halál tabuizálása	10
2.1. A nyelvi tabu	10
2.2. A halál mint beszédtema tabuizálása	12
2.3. A halál fogalmával kapcsolatos nyelvi tabuk	16
3. A gyász folyamata	19
3.1. A gyász stádiumai	19
3.2. Halállal kapcsolatos kommunikáció gyermekekkel	24
3.3. Gyászfeldolgozás gyermekeknél	26
3.4. A gyermekek halálképének fejlődése	31
4. Kutatás	34
4.1. Kutatási módszer	34
4.2. Hipotézisek	35
4.3. A kutatás menete és eredményei	37
4.3.1. A halálról való beszéd nehézsége	38
4.3.2. A halál mint nyelvi tabu	40
4.3.3. Családi szerepvállalás a temetés tükrében	43
4.3.4. Holttesthez való viszony	45
4.3.5. Halálról való kommunikáció gyermekekkel	52
4.4. Hipotézisek felülvizsgálata	55

4.5. Konklúziók.....	57
5. Befejezés.....	59
Abstract	61
Bibliográfia.....	62

1. Bevezetés

1.1. Téma indoklása

Az utóbbi években, általános megfigyelésként fogalmaztam meg, hogy szülőfalumban, Kisiratoson, a halálról való beszéd, nem képez tabu témát. Bár ezt inkább idősebb, és középkorú korosztálynál figyeltem meg, gyakori, hogy fiatalok beszédtemáját is képezi egy-egy virrasztás, temetés, esetleg a halott körüli segédkezés. Az emberek nyíltan beszélnek a halálról, beleértve saját halálukat is. Idősek körében gyakori a halálra való készülésnek a témája is, ami esetenként olyan tudatos tettekben is megnyilvánul, mint a szemfedél, talán koporsó előre megvétele is. Ennek célja csupán annyi, hogy ne utolsó pillanatban terheljék a hozzátartozókat.

Faluhelyen többnyire nincs temetkezési vállalat, emiatt halálesetkor a családtagok utaznak fel városra beszerezni a temetéshez szükséges kellékeket, koporsót, koszorút, szemfedeleket, kalácsot, zsebkendőket. A halál beállta után az olyan sürgős tennivalók, mint az elhunyt mosdatása, felöltöztetése, szintén a hozzátartozók feladatkörébe tartozik. Kivételt képeznek természetesen azok az esetek, amikor városban hal meg valaki, kórházban, öregotthonban. Ilyenkor a hozzátartozók nem fogadják jószívvel, hogy az elhunytat nem ők öltöztetik, észrevételeim szerint, kritikusan állnak a temetkezési vállalatokhoz, ami a halott elrendezését illeti. Talán lelkiismereti kérdésről lehet itt szó, hiszen utolsó óráit sem a családdal töltötte. Az is előfordul, hogy valaki még életében előkészíti temetési ruháját, szekrényben őrzi, a családtagok ilyen esetekben tiszteletben tartják az idősek akaratát. A temetési ruha előkészítésén kívül, gyakori még, hogy az idős személy életében meghagyja, hogy mit temessenek el vele. Többször hallottam idősektől, hogy imakönyvet, olvasót kértek, hogy helyezzenek el a koporsóba, de van, aki teljesen hétköznapi dolgokat kér, többnyire olyanokat, amik hozzátartoznak a mindennapi életéhez, ragaszkodott hozzájuk, például egy szál cigaretta, olvasószemüveg. Ezek utolsó kívánságként értelmezendő kérések, a család teljesíteni szokta a ravatalozóban.

A haldokló beteg, ha gondozása nem kórházi kereteken belül valósul meg, hanem otthoni közegben, szenvedésében a családra van utalva. A hozzátartozók szerves jelenlétükkel támogatják a beteget, utolsó percig. Ahol idősebbek is lakják a házat, az utolsó napokban, órákban már tudják különböző jelekből, mennyi van hátra, ezekben az utolsó órákban már elkezdődnek a temetés körüli szervezkedések. Ha a haldokló beteg napok óta nem eszik, nem beszél, verejtékezik,

kihúlnak a végtagjai, a hozzátartozók békében hagyják pihenni a szerettüket utolsó óráiban, de teljesen nem hagyják magára. Ilyenkor értesítik a rokonságot a fennálló helyzetről, hogy, aki szeretné még éltében látni, az eljöhet, papot hívnak az utolsó szentség kiszolgáltatására, gyertyát gyújtanak és imádkoznak. Többször hallottam idősebbektől, hogy utolsó óráiban a haldoklóhoz már nem szabad szólni, mert épp „úton van”, és ha felköltik, sírnak mellette, képes még napokig haldokolni. A halál beálltakor, a legközelebbi hozzátartozónak tanácsolni szokták, hogy hagyja el a szobát, nehogy fájdalmában „visszasírja”, hogy azután a haldokló napokig kínlódjon szenvedésében. Abban az esetben, ha valaki haldoklása hosszas, a hozzátartozók számára is fájdalmas, templomban szoktak érte imádkozni szentmise végén, illetve arra is van példa, hogy imádságos, énekes asszonyt hívnak imádkozni mellé.

Kisiratoson a holttest előkészítése az otthoni közeg keretein belül történik, azon kevés kivételekkel, amikor a beteg kórházban hal meg. A halál beállta után egy tükörrel ellenőrzik, hogy valóban utolsó lélegzetei hagyták-e el a beteget. Ez úgy néz ki, hogy egy tükröt tesznek az elhunyt orra alá, pár perccel a halál beállta után, és, ha az nem párásodik be, valóban meghalt. Ezután hozzáállnak a halott mosdatásához, amit régen, az idősek elmondása szerint, a földön végeztek, ma már az ágyban. A mosdatás után, felöltöztetik, ünneplő ruhába, amit vagy még éltében tett félre erre a célra, vagy említette halála előtt, hogy ebbe szeretné, ha eltemetnék. A halott mosdatása, és öltöztetése körüli tennivalókba régebb a szomszédok is besegítettek, ma már többnyire a család feladatkörébe tartozik.

A temetés körüli tennivalók mára már megoszlanak, hogy teljesen a család körében marad, vagy a temetkezési vállalat is besegít. Azokban az esetekben, amikor az elhunyt otthoni környezetben hal meg, a temetkezési vállalat hozzájárulása a temetéshez csupán annyi, hogy városról hozzák a koporsót, valamint a halottasházig szállítják a holttestet. Régebb a halottas szekérrel vitték ki a temetőbe az elhunytat, az utóbbi években azonban megszűnt ez a lehetőség. Kisiratoson a halottat miután kiharangozták, egy estét virrasszák, majd másnap temetik. Régi szokás, hogy a virrasztásra érkezőknek hazafelé menet kalácsot osztanak, halotti tort sosem tartottak.

Összességében, megfigyeléseim a szülőfalumban tapasztalt halálesetek kapcsán az, hogy városhoz, illetve más, szomszéd közösségekhez képest, Kisiratoson a halálhoz fűződő viszonya a közösség lakóinak többnyire mentes a tabuizálástól.

1.2. Kisiratos

A dr. Kovách Géza által íródott Kisiratos című helységtörténeti könyv előszavában ez a mondat szerepel elsőként: „Kisiratos, az Arad megyei szórványban tömbmagyarságnak számító település jelenleg 1730 lakosának 97%-a magyar, római katolikus.”¹ Találó indítás, abból a szempontból, hogy minden lényeges elem szerepel ebben az egy mondatban, ami a községet leginkább jellemezni képes: szinte teljességében magyarok lakják, akik római katolikusak.

A faluról történő első írásos említések a 14. századból valók, Iratws néven szerepel, a Hercegh család birtokaként.² Neve az írás, iratás szóból eredeztethető, de vannak, akik a templom színes ablakaiból származik. Kisiratos helységtörténete egészen a 18. századig zavaros, Buda elvesztése után a török szabadon járt be, a tizenötéves háború alatt a tatárok elpusztítottak mindent. Az elnéptelenedett falu újjáéledése 1800 körül kezdődik, amikor dohánytermesztő családokat telepítenek be, többnyire Nógrád, illetve Csanád megyéből, Szeged környékéről. Ezt a nyelvjárás is igazolja, mely az Arad megyei települések közül egyedinek mondható, a helyi beszélők dialektusában ö-zés figyelhető meg.

A 20. századot átható kommunizmus döntő változásokat hozott Kisiratos életébe is. A hatalom elnyomó ereje mai napig maradandó emlékként él a lakosság emlékezetében, annak egyház- és vallásellenessége miatt. Egy faluközösség életében az első és egyben a legfontosabb intézmény az egyház, így van ez Kisiratos esetében is. A templom épülete, és a közös hit, melyet nemzedékről nemzedékre átadnak a falu lakosai, összekovácsoló erővel rendelkeznek. Ezért volt fájdalmas időszak a kommunista hatalom a lakosság számára. Arra is van adat Sarusi Mihály történész lejegyzése alapján, hogy a csendőrség „keresés” címen a templomból kijövő 60–70 éves öregeket, és 10 éven aluli gyerekeket is elverték.³ Godó Mihály, helyi születésű jezsuita szerzetes is megsínylődte az ellenállás következményeit. Megalkuvást nem ismerve harcolt az elnyomó rendszerrel, és inkább letöltött tizennyolc évet az ország különböző börtöneiben. magánzárkáiban, minthogy csatlakozzon a békepapi mozgalomhoz. Az ő személyére és példájára mai napig tisztelettel tekint a község, ezért is lett szobor emelve emlékére a templomkertben, valamint az iskola is róla lett elnevezve 2008-ban.

¹ KOVÁCH Géza, *Kisiratos*, Alma Mater Alapítvány, Arad, 2004, 5.

² KOVÁCH, *Kisiratos*, 11.

³ <http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/6-24.pdf>

A kisiratosi közösség számára az egyéni és közösségi hitéletben való megmaradás mindig fontos komponens volt. A templom olyan teret jelentett, ahova menekülni lehetett a legnehezebb időszakokban is. A különböző áhitatgyakorlatok, valamint a liturgikus népszokások nem csak a falu hitéletét teszik színessé és élővé, hanem az emberek Istennel való aktív kapcsolatának az alapját képezik, ugyanakkor ennek közösségi jellege az emberi kapcsolatokat is összekovácsolja. Ezek alapja az Istennel való kapcsolat keresése, ezért minden korban olyan kifejezésformák ezek a gyakorlatok, melyek az imádkozó ember törekvéseit fejezik ki, Isten keresése felé.⁴

Kisiratos, halálhoz fűződő viszonya, beszédes a temetésen elhangzó halotti búcsúztató tekintetében is, ugyanis mai napig egyedi szokásnak számít, hogy régebb a kántor, ma már a siratóasszony versbe szedve éneklé azt. Temetésen, miután a pap befejezte beszédét, következik a búcsúztató, mely egyes szám, első személyben van megírva, akárcsak a halott venne végső búcsút hátrahagyott szeretteitől, ismerőseitől. A búcsúztató személyre szabott, összefoglalja a halott érdemeit, ugyanakkor mindenkitől külön búcsúzik, hátrahagyva egy-egy gondolatot, kérést a hátrahagyottak számára (például „*a síromra rózsát tegyetek*”). A temetés legfájdalmasabb momentuma épp ezért a búcsúztató éneklése, aligha bírják ki a résztvevők sírás nélkül, ezért alkalmanként van, hogy megkérik a hozzátartozók az énekesasszonyt, inkább olvassa fel a búcsúztatót, ne énekelje.

A közösség lelkiségét nézve, nem csupán a liturgikus cselekedetekből tűnik ki, hogy vallásos közösségről van szó, hanem a mindennapi élet különböző területein is ez látszik. Megszegni kenyeret csak úgy lehet, ha előbb kereszt rajzolódik annak aljára. Templom előtt és harangszókor keresztvetéssel mutatják tiszteletüket Jézus előtt. Mai napig bevett szokás az is, hogy rossz idő közeledtével harangoznak, mert csak az képes eloszlatni a felhőket, és megmenteni a károktól. Lényegre törően, a kisiratosi ember hívő ember.

⁴ NÓDA MÓZES, *A szentségek ünnepe*, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2008, 111.

2. A halál tabuizálása

2.1. A nyelvi tabu

A beszélői közösségek sajátja, hogy alkalmanként adódnak olyan szituációk, ahol a megszokott, mindennapi kommunikációs formák, a beszédkészlet elemei idegennek hathatnak. A beszédhelyzet kommunikációs elemei mindig a beszélők világnézetétől is függ, valamint attól is, hogy az aktuális társadalom milyen elfogadott politikai, vallási vagy más eszmerendszerek az elfogadottak.

Annak érdekében, hogy az elkerülendő, tiltott témák is beszéd tárgyává válhassanak, az idők során több olyan nyelvi eszköz jött létre, mely lehetővé teszi mégis a kommunikációt annak tiltott elemei ellenére. Az említett tiltások esetében általánosan megfigyelhető, hogy az adott társadalomra jellemző elhallgatásokról van szó, melyet a beszélőközönség a világról, abban kialakított kapcsolatai során sajátít el. Ilyen tiltott témának számít egyre inkább a hétköznapokban a halálról való beszéd is. Nem arról van szó, hogy az ilyesfajta elhallgatások, a téma elkerülése kényszer hatására áll fent, mint például azokban az esetekben, amikor egy politikai rendszer a hatalma fenntartása érdekében megtiltja bizonyos szavak, beszédtemák használatát, sokkal inkább egyéni választás kérdése ez. A jóléti, iparosodott társadalom beszélői a legtöbb esetben elkerülik a halálról való egyenes, őszinte beszédet, távol áll tőlük valóság sürgető jellege. Azokban az esetekben, amikor szóba kerül, vagy felszínesen válik beszédtemává, vagy olyan szóképzeti elemek használatával válik beszéd tárgyává, mely távol áll a világos beszédetől, így a kommunikáció célja nem valósul meg, hiszen információcseréről aligha beszéltünk.

Bakró-Nagy Marianne *A nyelvi tabu* című tanulmányában, a nyelvi tabut úgy határozza meg mint a tiltott témának az elkerülésére irányuló, közmegegyezésen alapuló törekvést, ugyanis a téma elkerülése maga a nyelvi tevékenység, eredménye pedig a nyelvi tabu.⁵ Hozzáteszi azt is, hogy a tabuhoz hasonlóan, beszélhetünk eufemizmusokról is, melyek szintén a beszédhelyzet olyan elemei, melyek az elkerülést igyekeznek megvalósítani. A kettő közti különbség nehezen határozható meg, legtöbbször mégis az elkerülést irányító normákban kell keresni. Az *Idegen Szavak Szótárában* a tabu meghatározása a következő „tárgy, élőlény vagy fogalom megemlítésére

⁵ BAKRÓ-NAGY Marianne, *A nyelvi tabu*, SZTE Finnugor Nyelvtudományi tanszék, MTA Nyelvtudományi Intézet, Szeged, 2019, 1.

vagy érintésére vonatkozó tilalom; sérthetlenség, szentség”, míg az ez eufemizmusnál az alábbi áll „durvább szavak helyettesítése kevésbé bántó szavakkal”.⁶ Az alábbi két meghatározásból látszik, milyen vékony vonal húzódik a két fogalom között, kijelenthető az is, hogy egyik mindig szükséges velejárója a másiknak is. Eufemizmust rendszerint akkor használ a beszélő, amikor beszédének a tárgyát, egy lexikális elemét meg szeretné szépíteni, annak érdekében, hogy a tabu továbbra is rejtett maradjon. Abban, hogy egy szó, az adott nyelvi jelétől való eltérés során (eufemizmus használatának köszönhetően), mennyire módosul a jelentés, a nyelvészek nem értenek egyet, hiszen a kommunikáció fenntartható akkor is, ha bizonyos elemek megszépülnek a nyelvi eljárásoknak köszönhetően. Konkrét példa, a halálról való beszédet illetően, ha a beszélő szeretné közölni annak a tényét, hogy valaki meghalt, mondhatja azt is, hogy „eltávozott”, „elhunyt”. Nem tevődik fel a feltételezés, hogy a beszélgetőpartnere nem értené meg, hogy halálesetről van szó, így a kommunikáció információcsere jellege megvalósul, csupán más stilisztikai minőségben.

A tabuk, csakúgy, mint a beszédhez tartozó más lexikális elemek, a kor társadalmi függvényei, így folyamatos változásokon mennek át. Ez azt jelenti, hogy bizonyos tabuk csak bizonyos társadalmakban lehettek fel, és fontos kihangsúlyozni, hogy ezek az idő múlásával is összefüggésben állnak. Vagyis, ami a század elején tabunak számított, mára már feloldódott, és fordítva is, ami régebb nem számított tabunak, ma már az. Egy olyan mozgásban lévő jelenség, mely képtelen stagnálni az idő múlásával. Vannak olyan helyzetek azonban, ahol a kontextus megkívánja megszűnésüket, a félreértések elkerülése, és a világos, őszinte beszéd megvalósítása érdekében. „A tabu időleges felfüggesztése speciális szituációkban áll elő: pl. tudományos diskurzusban, orvos-beteg kommunikáció során, bírósági tárgyaláson, általános veszélyhelyzetek és a társadalmi változás szituációiban. Ezekben a helyzetekben ugyanis az eufemizálás, tabuizálás rossz következtetésekhez, hamis ok-okozati összefüggések kreálásához vezethet, ami negatív hatással lehet a szereplők életkörülményeire.”⁷ Ez nem jelenti azonban azt, hogy a tabuk volna teljesen megszűnik onnantól, csupán a szituáció kívánja meg az azokon való átlépést. A tabutémákon való felülkerekedés adott helyzetben közös megegyezés alapját is képezheti, vagyis a beszédhelyzet alanyai közösen eldöntik, hogy mellőzik akár az eufemizmusok használatát is.

⁶ [Idegen Szavak Gyűjteménye \(idegen-szavak.hu\)](http://idegen-szavak.hu)

⁷ RAJKÓ Andrea, *Kommunikációs tabuk kutatása – módszertani megfontolások és kihívások*, in. *Közelítések*, 3. évf., 1-2. sz., 2016, 5.

A nyelvben megjelenő tabuk, attól függően, hogy a társadalom melyik területét, illetve a beszédtema milyen szegmensét érinti, több típust különböztetnek meg. Léteznek sexualitással, kisebbséggel, halállal, deviáns magatartással, családdal, testtel, gazdasági, politikai helyzettel, betegséggel, vallással kapcsolatos tabuk.⁸ A tabuk legnagyobb része kutatások szerint a sexualitással kapcsolatos beszédtemákra vonatkoznak, bár abban is megegyeznek a szakirodalmak, hogy a média, internet hatására, egyre inkább megszűnni látszanak az ezzel kapcsolatos tabuizálási eljárások. A halállal kapcsolatos tabuk is megjelennek a felsorolásban, szinte az elején, ide tartozik az öngyilkosság, gyermekhalál, eutanázia, abortusz, haldoklóval halálról beszélgetni témák.

2.2. A halál mint beszédtema tabuizálása

Az emberi természet sajátja, hogy az olyan eseményeket, melyekhez negatív érzelmek kötődnek, mint a fájdalom, szenvedés, megszépíti. A halálról való beszéd is egyre inkább ilyen témává válik, elhallgatásra, halogatásra, megszépítésre kerül a beszédtemában. Az erről való beszéd mellett, az egyén személyes viszonyulása a halálhoz is hasonló tendenciákat mutat, egyre nehezebbé válik az élet végességével való szembenézés, a halálra való tudatos készülés. Pedig a halál ténye egyike az olyan állandó jelenségeknek, mellyel mindennap találkozik az ember, hiszen a média szerves részét képezi, akár hírek, akár nyomtatott sajtó formájában is. De olyan örök témát képez a művészetekben is, mely szinte elkerülhetetlenné teszi a vele való minél részletesebb, vizuális találkozást is. Mindezek ellenére, általános megfigyelés tárgyává vált, hogy a 21. századi ember számára a halálhoz való viszony, az arról való beszéd a társadalmi tabuk egyikévé vált.

A tabuk társadalomban elfoglalt szerepe, ahogyan az már az előző fejezetben kimondásra került, mindig az adott kor társadalmi változásaival állnak összefüggésben. A halál tabuizálása a jelen jóléti társadalom sajátja, a halál tabu volta a közelmúltban ennyire erősen nem volt jelen, fokozatosan vált azzá, az ipari, és más jóléttel kapcsolatos fejlődéseknek köszönhetően. „A halált mint eseményt, a nyugati civilizáció néhány év leforgása alatt egyszerűen eltüntette szem elől, többnyire kórházak, öregeket ápoló intézmények elkülönített helységeibe számúzva azt. Mintha a mások halálának »kiretusálásával« a tudatból, sőt a tudatalattiból is ki lehetne törölni a tény, hogy

⁸ RAJKÓ, *Kommunikációs*, 58-59.

saját halálunk is kitörölhetetlen.”⁹ A betegek ellátására hivatott intézmények, illetve a technológia előrehaladása új korszakot teremtett a betegségben szenvedők számára, és így a szenvedés végig követése kikerült a családi kontextusból. A hozzátartozók a családtag betegségéből közel sem látnak annyit, mint a múltban, köszönhetően annak, hogy kórházi közegben történik az ellátás. Míg régebb egy haldokló betegségének lefolyása teljes mértékben családi közegben zajlott le, mára ez távolabbra került azáltal, hogy a kórházakban sok esetben a látogatást is korlátozzák. Így a viszonyulás a beteg, haldokló emberhez is változáson ment keresztül, a személyes hozzájárulás, törődés, csak a látogatások alkalmával valósul meg. A haldokló, beteg ember szemszögéből vizsgálva ezt a változást, váltást, fontos szempont a méltóság kérdése. Míg a 20. század elején, az emberek négyötöde otthonában, családi körben halt meg, ma már ötből négyen kórházban, öregotthonban halnak meg, a felmérések szerint pedig a megkérdezettek 80%-a azt tartaná emberi méltó végnek, ha otthonában nézne szembe a véggel.¹⁰ Ezen álláspont megértése, és a vele való azonosulás könnyű, hiszen a szenvedő ember érzelmileg csak arra hagyatkozhat igazán, aki szeretettel fordul felé, mindezt egy olyan környezetben, ami számára biztonságot jelent. A haldokló beteg, ha szembenéz tudatosan a rá váró véggel, hamar rájön, hogy visszafordíthatatlan folyamatok előtt állt, így jogában állónak gondolja, hogy utolsó időszakát életének, olyan közegben töltsse, amiben félelmei minimálisra redukálódnak, ez pedig az otthona.

A halál szükségszerű, elkerülhetetlen volta, tény. A kérdés mindig az, hogy ezzel hogyan néz szembe az ember, miként vállal szerepet az ehhez való viszonyulásban. A halál tabuizálásában fontos szerepet játszik az egyén világnézete, így természetesen a hite is. A keresztény ember Jézus életútjára, és példájára tekintve, a halált nem abszolút végnek tekinti. A lét, emberi, evilági formában bár megszűnik, a hit azon túlra irányul, arra, hogy teljesen megszűnni nem fogunk, csupán más minőségben folytatódik létünk. Az újkori társadalomban végbemenő értékek relativizálásának eredménye az is, hogy a vallásos hit, így a túlvilágba vetett hit is átértékelődött. Tabu jellege a halálnak nagyrészt ennek is köszönhető, hiszen az összefüggés egyértelmű, ha szilárd hitről beszélünk, keresztény kontextusban, a halál nem végpontként jelenik meg az evilágból való távozáskor, ennek következményeképp pedig a félelem is csökken. Félelem a halálról való beszéd során, vagy akár az azzal való szembenézés során is. Ezért a nyugati országokban, ahol a vallásos meggyőződésből fakadó élet háttérbe látszik szorulni, inkább képez

⁹ RAJKÓ Andrea, *A modern kori tabu működésének kommunikációs mechanizmusai*, Budapest, 2016, 83.

¹⁰ RAJKÓ, *A modern kori*, 83.

tabu témát a halál, ellentétben a vidéki környezettel, ahol a közösségi és egyéni hitélet még mindig fontos komponense az emberek mindennapjainak.

A halálhoz való viszonyról, illetve a róla való beszédről a vallás összefüggésében, László András teológus/filozófus az alábbi észrevételt fogalmazza meg „a vallástalanság fokozódása, a túlvilágról szóló hagyományok eltűnésével felerősítette az emberek halálfélelmét, amit próbálnak a tudattalanba szorítani. Ezt a tabusított halált, mintegy megpróbálják eltüntetni a szemük elől, ezért a legtöbb ember abban a hiszemben él, »mintha a maga testi létében örök életű lenne.«”¹¹ A halálfélelem tudattalattiba való szorítása nem egyenlő annak megszűnésével, és bár a beszélő ember a másokkal folytatott kommunikációja során igyekszik elfedve tartani ezt a témát, alkalomadtán, például egy családban történő halálesetkor, kénytelen szembesülni azzal, hogy valójában nagyon is valós az, amiről nem szeretne tudomást venni. Ilyen alkalomkor, ha addig elfedve is volt előtte az élet végeességére utaló kérdések, a szenvedés, halál megtapasztalása kapcsán, átértékelődhet a halálhoz való viszonya, elkezdhet arról gondolkodni.

Az is elképzelhető, hogy a halállal való szembesülés, akár egy hozzátartozó haldoklásával, vagy egy halálos betegség lefolyásának megtapasztalásával, egy olyan eseményt képez, mely során az egyén újjáalakítja identitását.¹² Az ilyen átértékelő élethelyzetekben, az egyén, aki közel áll a halál megtapasztalásához, bár azt kívülről szemléli, elkerülhetetlen, hogy saját válaszokat ne fogalmazzon meg saját halálával is kapcsolatban. Ennek következtében a halál tabu jellege feloldódik, a szenvedés és végeesség közelről megtapasztalása arra kényszeríti az egyént, hogy szembesüljön azzal az egyedi és visszafordíthatatlan eseménnyel, mely körülötte bekövetkezni látszik. Ezáltal beszédtemává is válik a halál, olyan módon, mely egészen addig elképzelhetetlennek tűnt. A halálról való beszéd megjelenhet a hozzátartozók között is, akiknek ilyenkor nagy szerepük van abban, hogy teljesítsék beteg szeretettük utolsó kéréseit, akár a kórház, akár a családi közeg kontextusában is. Abban az esetben, ha a szenvedő ember nincs már tudatánál, így kéréseit sem tudja megfogalmazni, a hozzátartozók egymás között kell döntsenek arról, hogyan tovább, így a temetéssel kapcsolatos előkészületek során, elkerülhetetlenné válik az, hogy ne kommunikáljanak az élet végeességével járó kérdésekről. Előfordul az is azonban, hogy a haldokló beteg olyan állapotban van, hogy gond nélkül képes saját haláláról beszélni, tisztában van annak

¹¹ RAJKÓ, *Kommunikációs*, 45.

¹² BARCSI Tamás, *A végeesség hatalma. Gondolatok a halálról Badiou nyomán*, Kharón, Thanatológiai Szemle, 2019/3, 22.

eljövetelével, ezért a hozzátartozók és a szenvedő ember között kialakulnak beszédhelyzetek, amikor a beteg saját halálára reflektál, kéréseket fogalmazhat meg, hátra hagyhat rendelkezéseket. A halál tabu jellege ilyen esetekben is szükségszerűen feloldódik, hiszen a hozzátartozók, a haldokló beteggel együtt, érzik, elkerülhetetlen a végességről való beszéd, hiszen nagyon közeli. Esetenként előfordulhat az is, hogy a beteg nem akar tudomást venni saját halálának közeledtéről, a tagadás jellemzi hozzáállását, így a halál tabu volta az utolsó órákig fennmarad. Ez azonban azzal az áldozattal jár, hogy a betegnek esélye sincs a „saját módon való meghalásra”¹³, mivel nem tisztázza magában azt, hogyan lehetne a legjobban megélni utolsó heteit, napjait. Természetesen nem arról van szó, hogy a halál tagadása a haldoklás folyamatában egy nem odaillő reakció, csupán különbséget kell tenni közöttük, hogy valakit a betegsége tudatosításának elején jellemez a tagadás, esetleg időszakosan visszatérően, vagy arról van szó, hogy végig ebben a hozzáállásban marad.

Oliver Burkeman *Túladagolt boldogság* című könyvében az emberi halandóságra reflektálva az alábbi írja „A halandósággal kapcsolatos közönyösség annál is különösebb, mert közben folyton a halálról beszélünk, mégis, mintha soha nem beszélénk róla.”¹⁴ Kijelentése abból a megfigyelésből indul ki, hogy mindennapjaink során rengeteg olyan inger ér minket, mely során ösztönözve vagyunk arra, hogy reagáljunk a halállal kapcsolatos hírekre. Halálhírek sokaságával találkozunk nap, mint nap az ember, akár nyomtatott sajtóban, akár rádióban, vagy különböző internetes cikkek elolvasása során is. Ezek hírértéke, annak köszönhetően, hogy a befogadót előzönlük napi rendszerességgel, nem ösztönzi az embert arra, hogy mélyebben gondoljon bele azok tartalmába. Ha így lenne, a szerző szerint egzisztenciális félelem lenne úrrá az emberen, hiszen belegondolni abba, hogy a halálesetek, melyek a médiából özönlenek, pár év, évtized múlva bekövetkeznek a hírt befogadó személy számára is, szorongással járna. Annak ellenére, hogy a halál jelenségével való találkozás beivódott a mindennapokba, a halál nem marad több, mint „valótlan, hamis, hazug, azaz szimulatív, s így valójában »elidegenített, elszemélytelenített halál, azaz látványosság«, amelyet a néző nem saját, valóságos lehetőségként él át, egy olyan halálábrázolás, mely megfosztja a halál valóságát igazi értékétől, sőt mi több, banalizálja azt.”¹⁵

¹³ BARCSI, A *végesség*, 25.

¹⁴ BURKEMAN, Oliver, *Túladagolt boldogság*, ford. Gyárfás Vera, Libri, 2016, 191.

¹⁵ DIÓSI Dávid, „Kaszás e földön a halál...” – *A halálbiztos halál teológiai boncolgatása*, in. *A halálbiztos halál*, szerk. Diósi Dávid, Szent István Társulat, Verbum, Budapest-Kolozsvár, 2011, 11.

Összességében, kijelenthető, hogy a halál tabuizálásához mint a közgondolkodásba beépülő jelenséghez, hozzájárult nagy mértékben a média általi virtualizált halálkép is, mely paradox módon formálta át a halálhoz való viszonyt. Annak ellenére, hogy özönlenek a halállal kapcsolatos tartalmak, cikkek, detektív regények, filmek, a halál ténye mégis közömbös marad a 21. századi ember számára, képtelen megdöbbenni, saját halálán elgondolkodni, hiszen a halál ábrázolása a médiában közönyt vált ki csupán, annak tucat mértéke miatt.

2.3. A halál fogalmával kapcsolatos nyelvi tabuk

Az egyén halálhoz fűződő viszonyáról sokat elárul miként nevezi meg azt. A halál az egyik legősibb szavunk, mely az emberi élet végén bekövetkező egyedi, és visszafordíthatatlan eseményt nevezi meg. A halál szó jelentései, kontextusai megközelítése alapján egyértelműen negatív helyet foglal el a hétköznapi nyelvhasználatban.¹⁶ Az esemény tabuizálásával, együtt jár az is, hogy, amikor szóba jön, gyakran eufemizmusokkal helyettesítik. A leggyakoribbak a következők: *elhunyt, eltávozott, jobb létre szenderült, életét vesztette, megsemmisült, végső búcsút vett, örök nyugalomra tért*. De nem csupán szavakkal fejezhető ki, a magyar nyelvben rengeteg halállal kapcsolatos közmondás, szólás jött létre, például *Beadta a kulcsot, Feldobta a talpát, Az örök vadászmezőkre távozott*. A halálról való beszéd sajátos szóincset tud magának minden nyelvben, hiszen annak bizonyossága arra ösztönzi a beszélőt, hogy minél változatosabban tudja kifejezni azt, annak függvényében, hogy a beszédkontextus milyen kifejezést kíván meg.

A halállal kapcsolatos eufemizmusok társadalmanként változóak, annak függvényében, hogy a társadalom beszélői milyen világról kialakított képpel rendelkeznek. Legtöbbször a vallási meggyőződés, a halál utáni létbe vetett elképzelések azok, amik befolyásolják, egy nyelv beszélői hogyan fejezik ki magukat, ha a halál válik beszédtemává. A magyarban több fogalmi metaforáról beszélhetünk a halál jelenségével kapcsolatban, ezek a következők: a halál a túlvilági élet kezdete, a halál utazás, a halál egy sorozatnak/folyamatnak a vége, a halál valaminek a hiánya, a halál pihenés.¹⁷ A következőkben a felsorolt fogalmi metaforák részletezésére töreksem.

¹⁶ [A halál rajza \(kharon.hu\)](http://kharon.hu)

¹⁷ [PÁPISTA_DOL \(2\).pdf](#)

A legtöbb halállal kapcsolatos kifejezés, abból a ténymegállapításból kiindulva, hogy az ember legősibb féleleme a halálhoz kötődik, mind olyan kifejezések, melyek a halálra mint a túlvilági élet kezdetére reflektálnak. A halállal kapcsolatos félelem, összefüggésben áll az azt követő bizonytalansággal, a túlvilági étellel kapcsolatos kérdésekkel, létezik-e egyáltalán, és, ha igen, milyen minőségben? Az élet végességével való szembenézést minden korban a vallások igyekeztek enyhíteni, magyarázatot nyújtani arra, mi lesz, ha ebben a világban megszűnünk létezni. Keresztény kontextusban, a megnyugvást az evilági élet bevégezése után, az örök életbe vetett hit, a mennyország nyújtja. Ezért a túlvilági étellel kapcsolatos fogalmi metaforák, főként olyan eufemizmusok, melyek a halált nem abszolút végként értelmezik, hanem egy új létbe, az örök létbe átvezető eseményként. Az ezzel kapcsolatos nyelvi kifejezések a túlvilág különböző aspektusait emelik ki, megszépítve így az élet végességének gondolatát, ezért gyakori példa a túlvilággal kapcsolatos helyszínek metaforává válása. Például: *mennyei kapuk előtt áll, örök vadászmezőkre távozott, elköltözött a másvilágra, túlvilágra távozott, mennybe ment.* A mennyországba vetett hit, együtt jár azzal az elképzeléssel, hogy az oda tartó lélek, nincs egyedül, így halála után képes találkozni elveszített hozzátartozóival. Példa erre: *megettért őseihez, egyesült szereteteivel.* A másvilág legfontosabb eleme szinte minden vallásban, az a meggyőződés, hogy találkozási lehetőséget nyújt Istennel, aki a leghatalmasabb uralkodója a túlvilági létnek is. Ilyen szempontból a halál, az Istennel való találkozást, egyesülést jelenti, az örök életet az ő birodalmában. Az alábbi eufemizmusokkal fejezik ki az Istennel történő szembesülést a halál után: *az Isten előtt áll, az Úr színe elé áll, a bíró előtt áll, megdicsőül, megboldogul, bejut az örök életbe, visszaadta lelkét a Teremtőnek.* Ezek a kifejezések azzal a keresztény meggyőződéssel függenek össze, mely szerint az ember fölött, halála után, Isten vagy Jézus mond ítéletet, arra vonatkozólag, miként alakuljon tovább túlvilági élete, ajándékul kapja az örök életet vagy a kárhozatra ítéltet.

A következő fogalmi metafora a halált mint utazást szemlélteti különböző nyelvi fogalmakkal, szószerkezetekkel. Abból indul ki, hogy az emberi élet egy út, melynek két végpontja a születés és a halál, ezért az ember életében egy úton van a kiindulóponttól, ami az életének létrejötté, a végpont felé, ami a halál. Az ehhez tartozó eufemizmusok megalkotásában, az utazásnak különböző aspektusai kerülhetnek előtérbe, mint például a megérkezés, távozás, utazás. Azokban a nyelvi kifejezésekben, amikor a fókusz a távozásra esik, viszonyítási pontként az evilági élet jelenik meg, azt hagyja ott a meghalt ember. Például: *elhagyja ezt a földet, elbúcsúzott ettől a világtól, eltávozott közülünk* vagy csak egyszerűen *eltávozott.* A távozás aktusában jelen

lehet Isten is, aki eljön érte, hívja úti célja végéhez, például: *magához hívta/szólította az Úr*. A búcsúzás mozzanatának előtérbe helyezése is gyakori a magyar nyelvben: *elbúcsúzott ettől a világtól, mindenkitől elbúcsúzott, végső búcsút vett*.

A halál mint egy sorozatnak/folyamatnak a vége, szintén egy olyan tartományát képezi a halállal kapcsolatos fogalmi metaforáknak, melyből változatos eufemizmusok jöttek létre a halál jelenségének leírására. Ebben az esetben is az élet-halál ellentétpárból indulnak ki a nyelvi kifejezések, a sorozat, folyamat ebben a kontextusban az életet jelenti, melynek végét a halál képezi. Amíg a folyamatok fennállnak, az ember életben van, a folyamatokat lezárni vagy a sorozatok végére pontot tenni pedig a halál képes. A folyamatok jelenthetik a biológiai funkciók működését az ember életében, melyek megszűnésével bekövetkezik a halál. Ilyen kifejezések szemléltetik, mint a *megállt/felmondta a szolgálatot a szíve, megfáradt szíve megszűnt dobogni*.

A halál nyelvi kifejezési módjai között szerepelnek az olyan fogalmak is, melyek a halál mint valaminek a hiányát fejezik ki. Ez összefüggésben áll az előző fogalmi metaforával, hiszen a folyamatoknak a megszűnése feltételezi valaminek a hiányát. Az élet hiánya, az életben maradással kapcsolatos folyamatoknak a megszűnése egyenlő a halállal. A vér és a lélek, olyan fogalmak az életben maradással kapcsolatban, melyek által az életre asszociál a beszélő, a vér egyenlő az élet esszenciájával, általa marad életben az ember, spirituális megfelelője ennek a lélek emberben maradása. Ezek hiánya megszűnik az embert többé élőnek tekinteni. A vér és a lélek az életet képviselik, és mivel az elhalálozással kapcsolatos kifejezésekben, ezek a testből távoznak, az emberi test ilyen módon tartálynak minősül, melyből, ha ez a két elem távozik, bekövetkezik a halál. A vér, lélek távozásával kapcsolatos halálra vonatkozó kifejezések a következők: *kilehelte/kiadta/kibocsátotta lelkét, kilehelte párját, távozott belőle az utolsó lélegzet*. Ebbe a kategóriába tartoznak az olyan eufemizmusok is, melyek konkrét testi funkciók megszűnésére vonatkoznak, és mely alapján értelemszerűen az ember megszűnik létezni. Például: *szíve feladta a szolgálatot, megfáradt szíve megszűnt dobogni, neki már nem fáj semmi*.

A halál mint pihenés fogalmi metaforák összessége abból a párhuzamból indul ki, mely szerint egy emberi alvó, pihenő test hasonlít a halott testtel. A párhuzam szemléletes, hiszen, aki alszik hasonlóan vízszintesen, csukott szemmel, mozdulatlan pozícióban van, mint a halott ember. Az ide tartozó eufemizmusok talán a legszemléletesebb példái a halállal kapcsolatos tabuizálásnak, mely kapcsolódik a nyelvhez, hiszen valamilyen formában összeköttetés lelhető fel az élettel. Az

ébredés és az alvás ugyan olyan ellentétpár, mint az élet és a halál, ennek köszönhetően pedig számtalan kifejezés született a halálra mint pihenésre, nyugvásra. Ide tartoznak az olyan kifejezések, mint az *örökre lehunyta a szemét, örökre elszenderült, ötök álmra hajtja a fejét, átszenderült, örök álmát alussza, pihen a földben.*

3. A gyász folyamata

3.1. A gyász stádiumai

A halál megtapasztalásával járó, veszteségélmény során elkerülhetetlen a gyász megtapasztalása. A gyász pszichológiai szempontból életünk veszteségeire adott természetes válasz, mely „arra indítja az ént, hogy lemondjon a tárgyról, amennyiben holtá nyilvánítja azt, s az ének az életben maradás jutalmát kínálja.”¹⁸ Lemondani szeretetünk „tárgyáról”, egyet jelent azzal, hogy elfogadjuk halálát, a közösen elképzelt jövő hiányát, illetve az evilági életben a viszont nem látás tényét. Hátrahagyva, és megválva szeretteinktől, minden olyan aktus a gyászmunka részét képezi, mely az elválás következtében a jelenre és jövőre irányul. Akaratlanul is ez egyet jelent a változással, az életmód átalakításával, a lelki folyamatokra való odafigyeléssel. Vigasztalni tud azonban annak a ténye, hogy a gyászfolyamatok nem csupán egyéni, hanem közösségi jellegűek is, ilyen módon a veszteséget átélt egyén szomorúságában nem marad egyedül, hiszen mást is érint a veszteség.

A gyász normális emberi reakció a veszteségre, melynek időtartama a lefolyását tekintve egyénenként változó. Több, a halálesethez, illetve elhunythoz fűződő szemponttól is függ, miként megy végbe a gyász folyamata egy emberben. A gyászfolyamatokkal foglalkozó szakemberek figyelmeztetnek arra a csapdára, amikor az elfojtott és elhanyagolt gyászfolyamatokból problémák születnek. Ide tartoznak azok az esetek, amikor valaki egy nagyon közeli hozzátartozóját nem kellően gyászolja meg, hiszen korunk társadalmában az erős ember ismérve, hogy sikerül hamar túljutnia a veszteségeken, nem szomorkodik túl sokáig egy haláleset miatt, hiszen az élet megy tovább. A gyász elfojtása, valamilyen külső nyomás hatására, hosszútávon depresszióhoz vezethet, és mindennek a vége az, hogy a gyászt elfojtó személy évek után is a haláleset okozta veszteségekhez kell visszatérjen.

¹⁸ KÁRPÁTY Ágnes, *A gyász szociológiája*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2002, 13.

A szeretett személy elvesztése kapcsán, a gyászreakció mellett, jelentkezhet melankólia is, mely Freud szerint kóros reakciónak minősül. A kettő közötti különbséget abban látja, hogy a gyászoló tudja, mit veszített el, a melankolikus beteg pedig azt tudja, kit, azt azonban nem, hogy mit veszített el, a tárgyvesztés emiatt részben nem tudatos.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy gyász esetén, egyértelmű a viszony a tárgyhoz, az egyén a veszteség általi szomorúságot éli meg, a melankólia hátterében azonban érzelmi konfliktusok állnak, egyszerre gyűlölet és szeretet is fennáll. Ezt az elképzelést több kritika is érte, hiszen a veszteség megtapasztalása során, valamint a gyász fázisait megélve, nem számít kórosnak az, hogy az egyén egyidejű, ambivalens érzéseivel nem tud mit kezdeni. Érezhet dühöt az eltávozott személy iránt, egyidőben szeretettel, hiszen a hátra maradottság, a magány érzése esetenként magával hozza a düh érzését is, nem kizárva annak a tényét, hogy az elhunythoz szeretetteljes kapcsolat fűzte.

A halálesethez való viszonyulás, a veszteségre adott reakció számos tényezőtől függ, ilyen a halál módja, az elhunythoz való viszony (közös életút, emlékek), a veszteséget ért személy kora, kulturális környezete, vallásos meggyőződése. A tényezők sokaságából adódóan, a gyász mindig egyedi. Bár több, a gyász szakaszait leíró modell született, és terjedt el, ezek csupán útmutatóként szolgálnak a gyász folyamatainak mélyebb megértésére, megkönnyíthetik a gyászolók kísérését, de fontos mindig figyelembe venni az egyéni jellegzetességeket.

A gyász fázisait leíró modellek közül egyik legismertebb az Elisabeth Kübler-Rossé, mely öt fázist különít el: elutasítás, düh, alkudozás, depresszió, belenyugvás.²⁰ Ezek részletesebb leírását az alábbi táblázat szemlélteti.

<i>Elutasítás</i>	A halál hírére illetően, tagadással reagálhatnak. Jellemző az érzelmi bénultság, máskor az érzelmek sokaságának feltörése, a kívülállók számára közömbösnek tűnhet az ebben a fázisban lévő ember. Nem hosszantartó védekezési módszer ez, ritka, hogy a végsőkéig fenntartsák elutasító magatartásként.
<i>Düh</i>	Az egyén környezete számára a legnehezebb megküzdeni ezzel a fázissal, a gyászoló ember váltakozó érzései mindenkire kivetülhetnek. Felelősöket keres a haláleset ügyében, az is előfordul, hogy az elhunyra dühös. A gyászoló felelőst

¹⁹ KAST, Verena, *A gyász – Egy lelki folyamat stádiumai és esélyei*, ford. Mérei Vera, Park Könyvkiadó, Budapest, 1995, 85.

²⁰ FRENKYL Szilvia, RAJNIK Mária, *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Budapest, 2007, 138.

	keres, hogy enyhíthesse fájdalmát, és válaszokat találhasson a meg nem értett helyzetben. Érezhetnek büntudatot is, ha az elhunyttal konfliktusban álltak.
<i>Alkudozás</i>	A gyászoló, hogy az előző két fázisban nem volt képes elfogadni a veszteséget, és bűnöst sem talált, aki felelős lenne a haláleset miatt, egyezkedni próbál a fennálló helyzettel. Gyakoriak az olyan gondolatok, mint „ha hamarabb vittük volna orvoshoz”, „ha próbálkozunk más gyógyszerrel”, stb.
<i>Depresszió</i>	A belenyugvás, elfogadás állapotának előszobája. Akár hónapokig is eltarthat, hogy a rossz emlékek mellett, a szépek is előkerüljenek. A racionális elfogadás fázisa ez, valamint a tudatos emlékezés. Ebben a szakaszban a gyászoló gyakori, hogy belső párbeszédet folytat az elhunyttal, ami elősegíti az elszakadást.
<i>Belenyugvás</i>	Megkezdődik, majd végbemegy a veszteség elfogadása. A gyászoló ember már nem minden gondolata ível vissza a múltba, új viszonyt alakít ki önmagához és a világhoz. Nincs büntudata, nem keres felelőst, képes új célokat kitűzni az életben, és megvalósítani. Az utolsó szakasz után is, egyénfüggő, hogy ki érzi magát továbbra is sebezhetőnek vagy megerősödve az átélt fájdalmak után.

Pilling János pszichológus, a gyász lélektanát kutatva, kiegészíti Elisabeth Kübler-Ross modelljét, plusz egy fázissal. Az emberben lejátszódó gyász szakaszait a következőképpen különíti el: anticipációs gyász, sokk, kontrollált szakasz, tudatosulás, átdolgozás, adaptáció.²¹ A következőkben ezek ismertetése olvasható.

Az anticipációs gyász szakasza abban az esetben jellemző, ha a haláleset a hozzátartozók számára előre látható, például gyógyíthatatlan betegség végig követése. A szenvedő ember körül, a családtagoknak lehetőségük van „barátkozni” a halál gondolatával, elgondolkodni azon, milyen hatást fog gyakorolni rájuk, sőt elkezdődhet a temetés körüli szervezés is. Ez a fázis megkönnyítheti a halál beálltának elviselését, ugyanis van idő felkészülni rá, vannak esetek azonban, amikor csak megnehezíti a gyász feldolgozását, ha a halálos beteg és a családtagok között mély, szeretetteljes kapcsolat áll fent. Természetesen ennek a szakasznak a hossza, és mélypontjai

²¹ [Pilling-János-A-gyász-lélektana.pdf \(semmelweis.hu\)](#)

attól is függnnek, meddig tart a betegség lefolyása, hogyan áll a szenvedő beteg saját halálához, a körülötte lévőkhöz.

A második szakasz a sokk, melyet a halál hírének megtudatásakor élnek át. Gyakoriak az olyan reakciók, mint „Ez nem lehet igaz”, „Ez csak egy álm”, mely a tagadást tükrözi a megrázó esemény hatására. Az egyén ebben a szakaszban úgy érzi képtelen reagálni, tisztán gondolkodni, válaszolni a helyzet adta kihívásokra. Környezete nehezen érti meg viselkedését, hiszen egyszerre jellemzik érzelmi kitörések, ugyanakkor érzelmi bénultság is, ami a közöny képzetét kelti. A sokk időszaka többnyire rövid, hiszen a gyászolók muszáj a temetés körüli teendőkkkel foglalkozzanak, így hamar átkerülnek a következő gyász szakaszba.

A kontrollált szakasz a temetéssel kapcsolatos ügyintézés alatt áll fenn, ezek ugyanis aktív tevékenységet, és éberséget követelnek a hozzátartozótól. A gyászoló megtapasztalja a tehetetlenségét érzését, magányosságára ébred, mivel a temetés körüli tennivalókat már az elhunyt nélkül kell véghez vinnie, emiatt érezheti azt is, hogy egy része énjének szerettével együtt meghalt. A valóság érzékelése is megváltozik, úgy hat a jelen, mintha álm lenne csupán, vagy mással történne mindez. Ugyancsak ebben az időszakban a düh érzése, a vádaskodás, a bizalmatlanság a jövő felé. A temetés lezajlásáig tart ez a szakasz, tovább csak akkor tart, ha elhúzódik a temetés, például hamvasztás esetén.

A temetés után kezdetét veszi a tudatosulás szakasza, mely többnyire a gyász leghosszabb, legnehezebb periódusa. A gyászoló kénytelen szembesülni a veszteséggel, miután a temetéssel járó tennivalók véget érnek, ilyenkor felszínre kerülnek korábban elfojtott érzelmek. Ebben a szakaszban több tünetegyüttes jelentkezik, az érzelmek, kogníció, percepció, magatartás, testi szinten is. Az érzések kontrollálhatatlannak tűnő módon törhetnek a felszínre, a kiüresedettség, boldogtalanság, tehetetlenség egyidőben jelentkezhet büntudattal, haraggal. A harag egyszerre több mindenre irányulhat, az elhunyt (amiért nem fordult időben orvoshoz, nem vigyázott magára), az orvosokra (hibáztak, nem tettek meg mindent), Istenre (miért pont ő, miért pont most). Átmenetileg csökken az öröme való képesség is, dühöt érezhet azok iránt, akik nem látják fájdalmat a veszteség kapcsán, illetve fájdalmat kelthet, hogy az örömteli eseménynél nem tudhatja jelenlétének az elhunyt személyt. A percepció zavarok, amik ilyenkor jelentkeznek, mint például a halott jelenlétének érzékelése, auditív, vizuális hallucinációk, nem tekinthetőek pszichotikus zavaroknak, amennyiben átmeneti jellegűek. Testi tünetek is jelentkezhetnek, a rosszullétet

többnyire az elhunyra emlékeztető helyek, így az emlékek váltják ki. A tünetek többnyire zajérzékenység, mellkasi szorítás, alvászavarok, a gyomor összeszűkülésének érzete.

A tudatosulás szakaszát követi az átdolgozás fázisa, melyben a gyászoló realizálja azt, hogy képes feldolgozni a fennálló helyzetet. A gyászoló hozzáállást a racionális elfogadás jellemzi, a hirtelen feltörő fájdalmas emlékképek helyébe szép emlékek is lépnek, bár gondolatai még mindig az elhunyt köré szerveződnek. Ez a periódus hullámzó lehet, tekintve azt, hogy az idő haladása olyan eseményekkel szembesítheti, melyek az elhunyra emlékeztetik (ünnepnapok, évfordulók), így ismét felszínre törhetnek a felemésztő érzések, mely során magányára döbben a gyászoló.

Az utolsó szakasz az adaptáció, melyben a veszteség végső feldolgozásra kerül. A félreértés elkerülése végett, fontos kihangsúlyozni, hogy ez nem egyenlő a szeretett személy elfelejtésével, csupán a hozzá kapcsolódó emlékek, a múlt, úgy él tovább a gyászoló emlékezetében, hogy emellett megfelelő életvitelre képes. Veszteségéről képes úgy beszélni, hogy azt nem kíséri végső kétségbeesés, ugyanakkor gondolatai a jövőre is, céljai megvalósítására is irányulnak. Képes büntudat nélkül örülni a megtapasztalt élményeknek, anélkül, hogy azt „árulásnak” hinné, ugyanakkor szociális kapcsolatai is megújulnak. Az adaptáció fázisának vége egyénfüggő, hogy mire milyen hatást gyakorol, a veszteség megtapasztalása növelheti én-erejüket, a szenvedéshez és a halálhoz fűződő viszonyuk tudatos hozzáállást eredményezhet, vannak akik azonban érzelmileg sebezhetőbbnek érzik magukat az átélt fájdalmak miatt.

A gyász lefolyását szemléltető modellek az élők, hátrahagyott családtagok érzéseit, lelki folyamatait szemléltetik. Fontos azonban kiemelni, hogy a haldokló szemszögéből tekintve az elmúlást, hasonló fázisok figyelhetőek meg a végességgel való szembesülés folyamatában. A haldokló, szembenézve a közeledő halál valóságával, a következő fázisokon esik át: tagadás (el nem hívés), lázadás (keserűség), alkudozás, depresszió, csöndes belenyugvás (elfogadás).²²

A fenti modellek ismerete, melyek a gyász szakaszainak leírását hivatottak részletezni, valóban megkönnyíthetik a gyászoló segítségét, és útbaigazítóként szolgálhatnak a veszteséget átélt személynek, azonban fontos kihangsúlyozni az esetek egyéniségét. Minden gyász más, már csak abból kifolyólag, hogy minden egyén is más, másként reagál a veszteségre, más kapcsolat fűzi elhunytjához. Ezért, ha egy gyász folyamataiban elakad valaki, és segítséget kér, a segítség

²² POLCZ Alaine, *Ideje a meghalásnak*, Pont Kiadó, Budapest, 1998, 58.

holisztikus látásmódot követel, a fennálló helyzet valóban kiindulópont, de az életút kontextusában.

Az átélt veszteségélmények hatásainak felülvizsgálatában, fontos kitérni az olyan speciális esetekre is, melyek a gyermekeket érintik, ugyanis már gyermekkortól jelen van a szembesülés az elmúlás jelenségével. Azért elhagyhatatlan az erre való odafigyelés, mert a haláltudat fejlődése már a korai években megkezdődik. A gyermekkorban átélt veszteségélmények, a gyász lefolyása, mind olyan életpasztalatok, melyek a későbbben átélt gyászfolyamatokra is hatással vannak. A dolgozat további része a gyermekek és a halál témakörre tér ki.

3.2. Halállal kapcsolatos kommunikáció gyermekekkel

Felnőttek számára sem könnyű a haláról való beszéd, ha gyerekekről van szó, még inkább nehezedik a helyzet, hiszen legtöbb esetben nem tudják mit ért meg belőle, milyen hatást gyakorol rá. Gyakori, hogy elkerülik az elmúlás témájának a boncolgatását, abban a hitben, hogy ezzel majd megkímélik a gyerek lelki világát. Olyan esetek is előfordulnak, amikor csupán halogatják a szembesítést, és olyan tényekkel helyettesítik, melyek az igazságot nem fedik. Például az eltávozott hozzátartozó nem halt meg, csak jobb helyre ment, elköltözött, elutazott. Ennek azonban a csapdája nyilvánvaló, még, ha elsőre enyhítőnek is tűnhet. A gyerek nagy eséllyel visszavárja, és nyitva hagy mindig egy kaput a viszontlátásra.

Nehéz témának tűnhet a gyermekek halállal, gyásszal kapcsolatos szembesítése azon okból is, mivel a gyermek az élet, a növekedés szimbóluma, és ilyen módon távol áll a halál kötelező, fájdalmas voltától. Emiatt is alakulhatnak is olyan védekező mechanizmusok a felnőttekben, mint az elhallgatás, átszínezés, halogatás. Pedig korunk társadalma rengeteg olyan helyzettel szembesül a mindennapok során, melyek tele vannak halállal kapcsolatos információkkal. Ezek az ingerek megtalálhatóak a médiában, az utcán, de a közgondolkodásból is kiérződik. Ez alól nem mentesek a gyermekek sem, számukra is mindennapi, hogy találkoznak halállal kapcsolatos helyzetekkel, akár televízióban, mesében, még az utcán is. Ezért számukra nem idegen a téma, és nem kevésbé foglalkoztatja őket sem. A halál médián keresztül közvetítése magában rejti annak elszemélytelenedését, hiszen olyan felszínesen kerül láttatásra, hogy a halál egzisztenciális mélysége elvesz. Ezért is fontos, hogy, amikor kérdésük van a gyermekeknek, ne a felszínességre

erősítsenek rá a felnőttek, hanem törekedjenek az őszinte kommunikációra. A hazugságok ugyanis hosszútávon több kárt is okozhatnak. A pszichológusok többször számolnak be olyan esetekről, amikor a hártó mondatok, mint az „*Elment egy szebb/jobb helyre*”, csak további kíváncsiságot eredményeznek. A szeretett személy halála csak rövid ideig tartó távollétként lesz jelen a gyerekek elképzelésében, várakoznak, reménykednek, mikor tér vissza arról a helyről, amiről a szülők jobb helyként beszélnek. Hamar nyilvánvalóvá válik az idő múlásával, hogy nem térnek vissza, ez pedig további szomorúságot, kérdéseket szül.

A gyerekek számára nem ismeretlen a halál. Olyan jelenséggként van jelen életükben, mellyel többször találkoznak naponta is, különböző formában. Lehet az egy elhervadt virág, széttaposott csiga. Természetes jelenséggként van jelen számukra, mégis ugyan olyan kíváncsisággal kérdeznek róla, mint bármilyen más számukra nem érthető dologról. Ugyanakkor fontos szempont az érzékenyséjük is, mellyel a meg nem értett jelenségek felé fordulnak. Abban az esetben, ha a megkérdezett felnőtt elhárítja a választ, és látszólag zavarba jön, illetve félelmet kelt, a gyerek hamar rájön, hogy valami tiltott dolgot hozott fel témába, ez pedig további feszültséghez vezet. Ilyenkor csapdába esnek a felnőttek, hiszen, amitől a leginkább szerették volna megvédeni gyerekeiket, épp abba taszítják, a félelem és zavar érzésébe. Ezért hiábavaló minden takargatás, hiszen a konklúzió az lesz, hogy a felnőttek nem szeretnék róla beszélni, a gyerekeknek pedig feltétel nélkül szükségük van a szüleik nyitottságára és őszinteségére, különben önmagukban fogják keresni a hibát.²³ Emiatt fontos felnőttként erőt venni, és lehetőség szerint őszinte beszédre törekedni, különben a gyermek az elutasítás érzésével fog szembekerülni.

Annak a tényét, hogy egy szeretett személy elvesztését követően, miként megy végbe a gyászfolyamat a gyerekek esetében, nagy mértékben befolyásolja a szülőkkel való kommunikáció. Erről számos tanulmány is készült, mely bebizonyította, hogy erős összefüggés van a szülők kommunikációja és a gyerekek halálképe között, negatív irányú összefüggés fedezhető fel a szülő halálszorongása és a gyerek halálkonceptiója között. Mindezt befolyásolja a gyerekek kora, neme, illetve a korábban átélt veszteségélmények, azok feldolgozása.²⁴ Egyértelmű tehát, hogy a gyerekekben lejátszódó gyászfolyamatok, nagymértékben függenek attól, hogyan is kerül a

²³ [Mit tudnak a gyerekek a halálról, és mit mondjunk nekik, ha kérdeznek? - Mindset Pszichológia \(mindsetpszichologia.hu\)](http://mindsetpszichologia.hu)

²⁴ TÓTH Anett Ágnes, *Óvodás korú gyermekek halálfogalmának fejlődése és sajátosságai a szülői magyarázatok és halálattitűdök tükrében*, Pécs, 2016, 9.

veszteség elbeszélésre. Csak úgy, mint a felnőttek esetében, gyermekek is érezhetnek dühöt, fájdalmat, félelmet, esetleg büntudatot is, erre azonban a gyerekkora jellemző énközpontú gondolkodás miatt, legtöbb esetben nem gondolnak. Az érzelmi sokaság, ami ilyenkor lejátszódik, olyan konkrét változásokban is megnyilvánulhat, mint az étvágytalanság, túlzott ragaszkodás, rémálmok, teljesítményromlás. Ezeknek jelenléte, változatossága életkorfüggő, valamint számít az is, milyen kapcsolatban állt a szeretett személlyel. Fontos tudatosítani, hogy a gyászfeldolgozásban végbemenő változások a gyerekeken, ugyan olyan természetes folyamatoknak tekinthetők, mint a felnőttek esetében. Ilyenkor gyakori a segítségkérés, annak érdekében, hogy a hátrahagyottak könnyebben küzdhessenek meg a veszteség tapasztalatával. A felnőttek képesek segítséget kérni, megfogalmazni gondolataikat, a gyerekek esetében azért tűnhet problémásnak, mert még ők sem értik teljesen milyen folyamatok zajlanak bennük. Rejtett megjegyzéseket tehetnek, kérdezhetnek, de akár magukba is fojthatják szomorúságukat. Mindenképp törekedni kell a nyitott kommunikációra, az elvont fogalmak mellőzésére, mindezt abban a hitben, hogy a családtagoktól kapott magyarázat, segítség a veszteségek feldolgozásában elengedhetetlen.

3.3. Gyászfeldolgozás gyermekeknél

A veszteség reakciói, akárcsak a felnőttekben, a gyerekekben is sokféle úton nyilvánulhatnak meg. Azokban az esetekben, amikor nem kerül megbeszélésre a halállal járó kérdések sokasága, a felnőttek hajlamosak azt hinni, hogy gyerekük nincs megérintve az eseményektől. Ezáltal alulértékelik a gyerekek halállal kapcsolatos érzések sokaságát, illetve a gyászoló képességüket. Tény azonban, hogy a gyerekek lelkiállapota szorosan összefügg az őt körülvevő közeg, család lelkiállapotával. Ezért, ha azt látja, hogy a családban egy szeretett elvesztése hatalmas űrt hagyott maga után, félelem és kétségbeesés uralkodik a körülötte lévőkön, őt is hasonlóan hatalmába keríti az elesettség érzése. Ez még nehezebbé teszi a gyászfolyamatot a gyerek számára, hiszen, akihez érzelmileg kötődik, és aki számára a biztonságérzetet nyújtja, megváltozik. Akár ingerültebbé, türelmetlenebbé válhat, az olyan szélsőséges esetekről nem beszélve, amikor teljesen elzárkóznak egy veszteség után. Az életkori sajátosságokból adódóan, úgy tűnhet, korlátolt eszközökkel rendelkeznek a gyász kezeléséhez. Az érzelmek kifejezése, a koncentráció az adott problémára, jóval szűkösebb, mint a felnőttek esetében.

Természetesen a gyerekek gyászfolyamataira nagy mértékben hatással van, hogy kit veszített el, szülőt, nagyszülőt, barátot, stb. A szeretett személy elvesztésének a fájdalma nagyban függ attól, milyen érzelmi kötődés alakult ki köztük, vagy mennyire számított biztos pontnak az életében. Fontos az is, miként közlik a gyerekekkel a halálesetet, olyan emberektől tudja meg, akikben bízik, vagy idegen, nem családi közegben hallja először (például utcán, akár iskolában). Sok más tényezőtől is függ a gyászfolyamat, részt vehet-e a halállal járó rituálékon, megfelelő családi légkör, jelenlét a betegségben, stb. Mindezeket azért fontos figyelembe venni, mert a gyászfolyamat időtartama, illetve a segítségnyújtás ezen tényezők komplexitásától függ.

A gyerekek gyászreakciója több szempontból különbözik a felnőttekétől, abból kifolyólag, hogy érzelmeiket nem mindig tudják direkt módon kifejezésre juttatni, kimutatni. Bár ők is tapasztalnak dühöt, szomorúságot, lehangoltságot, ezek általában rövid periódusokban jelentkeznek. Gyakori, hogy a mély szomorúságot mutató gyerek pár perc múlva már a játékaival van elfoglalva.²⁵ Az sem ritka, hogy visszahúzódás, közömbösség jellemzi őket egy veszteség után, melynek eredményeképp a szülő azt gondolja, szerencsére sokat nem fog fel a történetből. Ez viszont egy téves elképzelés, melynek háttérben muszáj figyelembe venni azt, hogy a gyerekek sok esetben nem tudják megfelelően megfogalmazni a bennük lejátszódó érzéseket, másrészt a szülőkkel való kommunikáció hiánya miatt, nem érti hogyan kellene reagáljon, mi lenne az elvárás felé. Főleg azokban az esetekben jellemző az elhatárolódás, amikor nincs előzetes tapasztalatuk halálesetről. Továbbá nehezítheti a gyászfolyamatokat az is, ha nem érzik stabil családi körülmények közt magukat, ahol feltehetik kérdéseiket, és kifejezhetik érzelmeiket, anélkül, hogy ignorálásban részesülnének. Az a gyerek, aki folyamatos elutasításba ütközik, még hétköznapi kérdései is válaszolatlanok maradnak, az nem fog megnyílni, és segítséget kérni egy olyan rendkívüli eseménynél sem, mint egy szeretett elvesztése. Ezért mindenekelőtt meghatározó az a tér, amelyben növekszik, ugyanis a család képezi az első számú biztonságérzetet a gyerekek számára. Azt is figyelembe kell venni, hogy halálesetkor, a szülő is gyászol, ezért nem mindig képes megfelelő érzelmi stabilitást nyújtani gyermeke számára. Ilyenkor a segítségnyújtás rokonoktól, barátoktól szokott érkezni, és az is segítő jelleggel bír, ha csak aktuálisan gondoskodnak a gyerekek fizikai ellátásában.

²⁵ SIMKÓ Csaba, *Hogyan segítsünk gyermekünknek elfogadni az elfogadhatatlant? Tájékoztató pedagógusoknak és szülőknek a gyászoló gyermek segítéséhez*, Thanatológiai Szemle, 2009/4, 3.

Simkó Csaba *Hogyan segítsünk gyermekünknek elfogadni az elfogadhatatlant? Tájékoztató pedagógusoknak és szülőknek a gyászoló gyermek segítéséhez* című tanulmányában különböző eljárásokat javasol a gyászfeldolgozás segítésére. Annak tekintetében, hogy hogyan kommunikáljunk, gyással és halállal kapcsolatban az alábbi tanácsokat javasolja: *„Legyünk őszinték, de szeretettel teljesek. Ne ragaszkodjunk a mi elképzelt mondanivalónkhoz, arra válaszoljunk, amire a gyermek valóban kíváncsi. Legyünk tekintettel a befogadó kapacitására, egy kisgyerek egyszerre kevés új információt képes feldolgozni. Figyeljünk az érzelmekre, jelezzük, hogy ezek kifejezése, legyen az sírás, szomorúság, vagy akár düh is, normális. Kisebb gyerekeknél használhatunk a természetből vett hasonlatokat, példákat: kisebb állatok halálát, növények pusztulását véve alapul. Merjük bevallani, ha valamiben mi sem vagyunk biztosak. Nem csak az számít mit mondunk el, hanem az is, hogy hogyan. A legfontosabb az, hogy a gyerek szeretetet és biztonságot érezzen a beszélgetés során.”*²⁶ A felsorolt eljárásokból tisztán látszik, hogy, amitől a legtöbb felnőtt fél egy halállal kapcsolatos eset magyarázatainál, nem is releváns, hiszen nem nagy szavakra van szükség, csupán őszinte és szeretetteljes odafordulásra. Nincs szükség arra, hogy a felnőttet is felülmúló magyarázatokat biztosítson kétségbeesett gyermeke számára, egy halálesetkor ugyanis még a felnőttek sem tudják a legtöbb esetben hova tegyék érzéseiket, milyen magyarázatokkal, tényekkel igyekezzenek belenyugodni az elkerülhetetlen valóságba. A feszültségre pedig igazán érzékenyek a gyerekek, ha a szülő fél, és a családi légkör egy ilyen félelemmel teli, sőt, akár elhallgatásokkal teli környezetté válik, visszafejlődést idéz elő a gyerekeknél, nem beszélve arról, hogy a környezet megtartó ereje, szülőkből vetett feltétlen bizalom meginog, így megromolhat a kapcsolat is.

Azokban az esetekben, amikor a halálesetet egy hosszantartó betegség előzi meg, és a gyermek részese ennek a folyamatnak, hiszen egy térben laknak, vagy akár kórházban fekszik a hozzátartozó, a szakértők azt javasolják, semmiképp se szeparálják el a betegség tényétől, látványától. A Magyar Hospice Egyesület az oldalukon a következőt tanácsolja minden érintett számára, akinek gyermeke szeretné látni beteg, halál előtt álló hozzátartozóját *„A gyermekek lelkében nagyobb kárt okoz, ha eltiltjuk őket a haldokló hozzátartozótól. Ilyenkor felmerülhet bennük, hogy „ők okozták” a szerettük súlyos betegségét. A későbbi gyászfeldolgozás is sokkal könnyebb számukra, ha el tudnak tőle búcsúzni, még ha ez nem szavakban történik is.*

²⁶ SIMKÓ, *Hogyan*, 5.

Semmiképpen sem mondjunk olyat a gyermeknek, hogy a beteg elutazott, elment.”²⁷ Számtalan esetben a szülők annak érdekében, hogy megkíméljék gyerekeiket a látványtól, a szomorúságtól, nem teszik lehetővé a hozzátartozó beteg látogatását. Nyilvánvaló, hogy a jóakarát vezérli őket, és csupán meg szeretnék kímélni gyerekeiket a fájdalomtól, a valóság olyan részétől, melyet távolinak gondolnak a gyermeki lélektől, fontos azonban figyelembe venni a gyerek akaratát is. Hiszen nem hiába kéri a szülőket, hogy engedjék látni a szeretett személyt. Természetesen a gyerekek is fájdalommal szemlélik, hogy hozzátartozójuk megváltozott, nem olyan aktív már, nem olyan lelkesen szól hozzájuk, testi elváltozások is lehetnek a betegség következtében, ezek azonban az élet természetes velejárói, mellyel, ha nem szembesülnek akaratuk szerint, később károk formájában előbukkanhatnak. Sokkal könnyebb számukra is a búcsú, később a gyászfeldolgozás, ha utolsó percekben lehetőségük volt a beteg hozzátartozó mellett lenni. Ellenkező esetben, ha a gyermek nem szeretne részt venni a látogatáson, ódzkodik a betegség látványától, és a hozzátartozó hanyatlásának gondolatától, nem szabad ráerőltetni. Hasonló károkat eredményez ez is. Ilyenkor azt javasolják, tiszteletben tartva a gyerek szándékát a látogatásra vonatkozóan, hogy kívánsága szerint legalább telefonon tartsák a kapcsolatot, és, ha szeretne ajándékokat küldeni (rajz, levél, kézimunka), azt a szülők kézbesítsék a beteg felé. Így teljesen nem vág el minden szálát a haldokló betegről, továbbra is megmarad a szeretetben és törődésben, félelmei azonban ennél közelebb nem engedik. Ezek kedves emlékként fognak később megjelenni, amikor az elhunytal való kapcsolatára gondol.

Esettanulmányok sokasága javasol eljárásokat, megadott szempontok szerinti segítő beszélgetést gyerekekhez, akik gyászban mennek keresztül. A szerzők minden előtt kiemelik a harag, düh feloldását, a „megfagyott érzések leolvasztását”, a játékok, alkotás (rajz, zene, festés) segítségül hívását, mely által kifejezést nyerhetnek az érzelmek. A múltban a tartalmas, szeretetteljes emlékek felidézése is nagy erővel bír. Illetve beszélgetés segítségével segíthetik a feldolgozást az olyan kérdések, kérések, mint *„Ha még egyszer láthatnád a szeretted, mit mondanál neki? Ha egy dolgot megváltoztathatnál az eseményekkel kapcsolatban, mi lenne az? Rajzold le a családod a szeretted elvesztése előtt, illetve után! Írj egy levelet, mondd el neki hogyan érzel! Rajzold le a legfontosabb aggodalmaid!”*²⁸ Ezek a kérdések a gyerekek képzelőerejét veszik

²⁷ [Magyar Hospice-Palliatív Egyesület](#)

²⁸ [Articles — Linda Goldman - Helping Children with Grief and Trauma \(grievingchildren.net\)](#)

GOLDMAN, Linda, *What complicates grief for children. A case study*, 2015, 3.

igénybe, ugyanakkor nem csak az értelmükhöz, hanem az érzelmeikhez is kapcsolódik. A levélírás nem csak a gyerekek számára ajánlott, számos terápián elhangzik, ahol gyászfeldolgozással küzd a páciens, hogy javallott a levélírás, hiszen ez ugyan olyan rítusnak minősül, mint a hétköznapi köszönés akár, és mivel nincs már kihez konkrét szavakkal közeledni, a szenvedőnek igénye van arra, hogy kifejezze gondolatait az elhunyt felé. Természetesen a levél tartalma a gyerekek esetében nem kell tartalmazzon bevett formulákat, egyszerűen arra hivatott, hogy az érzéseit megjelenítse, élményeket írhat bele, elköszönhet, rajzolhat, minden a képzeletére van bízva. Az olyan imaginatív technikák, melyek egy elképzelt helyzetre építkeznek, segítenek új perspektívát biztosítani a gyerek számára. Azáltal, hogy elképzeli az elhunytat, és megfogalmazza irányába a gondolatait, amiket még mondott volna neki, segít megszabadulni a fölösleges, felemésztő mondatoktól, szavaktól. Valószínű sok mindent szeretnének mondani az eltávozott szerettüknek, ha nem is közvetlenül elhalálózása után, de az azt követi hónapokban, hiszen akkorra nyilvánvalóvá válik a hiánya. Érdemes arra bátorítani őket, hogy, ami bennük van, és nyugtalanítja őket, azt írásban, szóban fogalmazzák meg az elhunyt felé.

A halál velejárója, hogy végtisztességben részesül az elhunyt, a temetés körüli teendők a család feladata, amihez természetesen hozzátartoznak a gyerekek is. Ezért kérdésként merül fel, hogy mennyire ajánlott az aktív részvétel gyerekek esetében a virrasztáson, temetésen, illetve az azt megelőző előkészületekben. A válasz árnyaltabb egy igennél vagy nemnél, hiszen nem szabad megfélemedezni az olyan tényezőkről, mint az életkor, az elhunyttal való kapcsolat, stb. A szakértők ajánlják a temetésen való részvételt, még akkor is, ha a gyermek képtelen felfogni mi is történik, ugyanis később ez a gyász folyamatának egy fontos eseménye. Sok gyermek számára érzelmi segítséget jelent, ha búcsúlevelét, rajzát vagy egy kedves játékát a koporsóba helyezheti.²⁹ Erre azonban kötelezni nem szabad, érzékelní kell a gyermek határait, és szándékát tiszteletben tartani. Abban az esetben, ha félelem uralkodik el rajta, nem szeretné holtan látni azt, akivel korábban minden nap kommunikált, és ezzel képtelen megbékélni, egy számára biztonságos személy gondjaira kell bízni, amíg a temetéssel járó tennivalók lezajlanak. Bár elősegíti a gyászfolyamatok megfelelő lefolyását, ha búcsút tudnak venni a hozzátartozótól, erőltetni nem szabad, a káros következmények miatt. Rélmok gyötörhetik, félelem uralkodik el rajta, illetve a táplálkozási szokásai is megváltozhatnak, ha kötelezően vesznek részt ezeken a rítusokon. Ezért optimális a

²⁹ SIMKÓ, *Hogyan*, 18.

választásukra bízni, szeretnék-e ott lenni. Ezt többnyire a felnőttek is tiszteletben tartják. Fontos orvosolni azokat az eseteket, melyek

A temetés nagy próbatételnek tűnik, elengedhetetlen mégis a gyással járó folyamatok elindításában, és a küzdelmek csak ezután kezdődnek. A hivatalos tennivalók többé nem kötik le a gyászoló figyelmét, ezért az érzések, melyeket eddig igyekezett kordában tartani, most felszínre törhetnek, ilyenek a szomorúság, düh, céltalanság. A temetésig a gyászoló család nincs egyedül, kapcsolatban van a körülötte lévőkkel, rokonokkal, ismerősökkel a ceremónia lebonyolítása kapcsán, de miután ezek lejárt, csend következik.³⁰ Ebben a csendben, a temetést követő napokban, hetekben, a hozzátartozók kijárnak a temetőbe, hiszen a veszteség fájdalma nagyon erős, az esemény közelsége miatt. A temető, a szeretett sírjának látogatása nem kell titokban maradjon a gyermek előtt, hiszen számukra a temető, és az itt való megemlékezés sokkal inkább örömteli, mint fájdalmas.³¹ A sír látogatása aktív részvételt vált ki belőlük, örömmel gyújtanak gyertyát, tesznek a sírra, és időznek el elmélkedve. A temető rejtélyes közege gondolkodásnak enged teret számukra, hiszen nem minden nap fordulnak itt meg, ezért gyakoriak lehetnek az olyan kérdések, melyek a holttestekre, túlvilágra vonatkoznak. Ezek esetében is hasonló nyitottság, őszinteség az elvárás a kommunikációt illetően.

A gyász lefolyása, akárcsak a felnőtteknél, a gyermekek esetében is szakaszokhoz köthetőek. Ki kell hangsúlyozni azonban az életkori sajátosságokat is, hiszen ezek függvényében szemlélhetjük csak a lelki folyamatokat.

3.4. A gyermekek halálképének fejlődése

Az ember élethez-halálhoz való viszony jelentős változáson ment keresztül a történelem során. A középkorra gondolva, kijelenthető, hogy jelenlegi társadalmunkhoz képest, sokkal közelebb álltak a születés, halál jelenségéhez, kifolyólag abból, hogy kevésbé számított az akkori társadalom szeparatizáltnak. Az egymásra utaltság, a nem megfelelő ellátás, vagy a kórházi beavatkozások hiánya miatt, a halál sokkal közelebbi volt az emberek számára, beleértve a gyerekeket is. A halál természetessége adva volt számukra, korunk társadalmában azonban egy

³⁰ [Microsoft Word - gyász a gyermeknél.rtf \(pszichologus-budapest.eu\)](#)

³¹ SIMKÓ, *Hogyan*, 19.

eltávolodás figyelhető meg. Gyakori, hogy a beteg hozzátartozó nem is családi körben, hanem kórházban, öregotthonban távozik el, így a gyermek csak a halál tényével szembesül, annak folyamataiba nem lát bele. A haláltól, mint természetes folyamattól való eltávolodást, csak fokozzák az olyan erőszakos tartalmak, mint az agresszió, háború, melyek a média által vannak közvetítve.³² Ezen tartalmak, miközben a halált nagyon közelinek és életszerűnek jelenítik meg, mégis paradox módon, eltávolítják a gyerekeket az igazi halál jelenségétől.

A halál tudatának kialakulása a gyermeknél a fejlődés során az éntudat formálódásával együtt halad.³³ A létezéssel párhuzamosan, a végességre is ráébrednek fejlődésük során, hiszen benne élnek a világban, megtapasztalják a veszteséget. A haláltudat ezért fejlődési folyamat eredményének tekinthető. A kisgyermekben a halálra vonatkozó kérdések már óvodáskorban is felmerülnek, azokat a jelenségeket, melyek tapasztalataikon kívül esnek, analógiával próbálják megmagyarázni. Ezért gyakori, hogy a szeretett elhunytól azt gondolják alszik, vagy a temetés után úgy vélik, elment valahova, de úgyis visszatér. A szakirodalmak arra hívják fel a figyelmet, hogy óvodáskor után, amikor a haláltudat új fejlődési szakaszba lép, ne hasonlítsák a szülők az elhalálozást távozáshoz, jobb helyre menéshez, hiszen kisiskolás korban már felfogják, hogy sokkal többről van szó. Azt is hangsúlyozzák, hogy óvodáskorban sem szabad arra alapozni, hogy a hozzátartozó csupán eltávozott, mert ezáltal nyitva marad a gyermek számára a mihamarabbi viszontlátás kívánsága.

Kisiskolás gyermek, valószínű, hogy már átélt egy haláleset, akár a családban, akár a közösségben, ahová tartozik, és temetésen is részt vett. Tudja, hogy a halott az, akinek testi funkciói leálltak, nem dobog a szíve, és nem mozog, ehhez pedig a fantáziáját hívja segítségül, ezért gyakori, hogy ő is halottnak tettei magát, összeesik, illetve különböző játékok formájában megjeleníti a halált.³⁴ A halál végessége még nem fogható fel számukra teljesen, de óvodáskori gyermekekhez képest, tisztában vannak a ténnyel, hogy ez egy veszteség, és gyanítja, hogy ez egy visszafordíthatatlan folyamat.

A nyolc-tíz éves gyermek számára nagy segítséget jelent, ha nyitottan tud beszélni a szülőknél tapasztalt szomorúságról, gyászfolyamatról. Az ilyen idős gyerekeket mindig

³² FODOR-SZLOVENCÁS Katalin, *A gyermekek halálképeinek fejlődése*
[Életkori periodizáció \(oszk.hu\)](http://Életkori-periodizáció.oszk.hu)

³³ FRENKYL, RAJNIK Mária, *Életesemények*, 89.

³⁴ FRENKYL, RAJNIK, *Életesemények*, 90.

tájékoztatni kell a halált megelőző betegségről, és a halálról, mint az élet természetes velejárójáról. A haláleset miatti szorongását oldhatja, ha a beteggel szabadon érintkezhet, ajándékokkal kedveskedhet neki.³⁵ Ez a büntudat elkerülésében játszik fontos szerepet, hiszen ahogyan fentebb is említésre került, a gyermekek egocentrikus gondolkodásának következménye, hogy az események bekövetkeztekor, hibáztathatják magukat. Így az is előfordulhat, hogy egy szeretett személy eltávozását olyan indokokhoz kötik, melyért ők a felelősek, például „Nem viselkedtem jól, biztos ezért ment el.”

Serdülőkorban folytatódik az élet és halál fölötti töprengés, az identitás keresése, az életben a helykeresés motiválja őket arra, hogy elmélkedjenek az elmúlásról. A halálról kialakított képe már reális, az élet perspektívájában azonban még nem képes átélni az élet végességét, a halál még távolinak tűnik, a halálfélelmei a bizonytalanságot fejezik ki a jövőre vonatkozóan.³⁶ Ebben korban aktív részvétel jellemző a halálesettel kapcsolatos rítusok szervezésében, már nem tiltják el a szülők sem a betegség lefolyásától, sem a temetésen való részvételtől. A serdülőkorral járó kihágások, lázadások ellenére, a gyermeknek ugyanolyan szüksége van egy biztonságos, szeretetteljes közegre a veszteség idején, és szülőként nyitottnak kell maradni a támaszra, kommunikációra. Bár már nem gondolják azt, hogy bármi köze is lenne a szeretettük halálának a viselkedésükhöz, a büntudat ennek ellenére is megjelenhet, például annak okán, hogy nem töltöttek elég időt az elhunyttal. Ilyenkor mellettük kell állni bátorító szavakkal, nyitottnak kell állni a kommunikációra, és lehetőség szerint elkerülni az olyan kompenzációs módokat, mint az alkoholfogyasztás, vagy más tudatmódosítószer használata.

Tóth Anett Ágnes *Óvodás korú gyermekek halálfogalmának fejlődése és sajátosságai a szülői magyarázatok és halálattitűdök tükrében* című tanulmányában felvázol egy olyan modellt, mely a halálfogalom fejlődését négy stádiumban különíti el. Szerinte 3–4 korban még nem beszélhetünk haláltudatról, hiába ismerős a fogalom számukra, az élet és a halál nem válik külön, a halál mint az élet része reprezentálódik. 4–7 éves kor között a halálfogalom éretlen, mert hiányzik belőle az irreverzibilitás aspektusa. A halálfogalom teljes megértése egy hosszabb folyamat, és bár 6 éves kortól a gyermekek fokozatosan felismerik, hogy a halálhoz az életfunkciók megszűnése kötődik, akár 10 éves korig is hajlamosak biológiai funkciókat tulajdonítani a halottaknak. Az

³⁵ FRENYKI, RAJNIK, *Életesemények*, 141.

³⁶ FRENYKI, RAJNIK, *Életesemények*, 142.

érett, reális halálfogalom elsajátítása mindenképp 10 éves kor után történik.³⁷ 10 éves kor után egyre inkább kezd hasonlítani a halálról alkotott elképzelésük a felnőttekéhez, az elvont gondolkodás megjelenése után, már nem csupán testi, hanem lelki szempontból is boncolgatják a halált. A modellek az életkori sajátosságokból kiindulva különítik el a halálfogalom fejlődését gyerekkorban, figyelembe véve természetesen az érettségüket, illetve azt is, hogy az elvesztett családtag milyen viszonyban állt a gyermekkel. Nem kedvezőek a halálfogalom helyes kialakításában azok a gyerekkori történetek, melyek a haláltól való elszeparálódást részesítik előnyben, a szülők részéről. Bár nem kötelező jelleggel tapasztalják meg a gyermekek a halált ezekben a modellekben, mégis az optimális fejlődést a halál megértésében az segíti, ha részesei lehetnek ennek a tapasztalatnak.

4. Kutatás

A témához tartozó lényeges elméleti kérdések tárgyalása után, az elvégzett empirikus kutatás részletezésére törekszem. A választott kutatási módszerem megindoklása után, a hipotézisek bővebb ismertetésére törekszem, majd a kutatási eredmények elemzése következik, a fejezet végén pedig a megállapított végkövetkeztetések találhatók.

4.1. Kutatási módszer

Az általam választott kutatási módszer, kvantitatív módszer, hiszen úgy éreztem ennek alkalmazásával juthatok el reprezentatív eredményekhez. A módszer abból a felvetésből indul ki, hogy a megismerés, kutatás folyamatában lényeges eszköz a nagyszámú, széles körben elvégzett mennyiségi adatgyűjtés, szisztematikus, egységes mérés, és számszerűsíthetőség, mivel ez alapján adhatunk választ a kutatásban felmerülő kérdésekre.³⁸ A kutatási módszer deduktív jellegének köszönhetően, a nagyszámú információgyűjtés hozzájárul ahhoz, hogy a témaválasztás elején felmerülő hipotézisek, elméleti állítások beigazolódhassanak. A kvantitatív kutatási módszer legfőbb kutatási eszköze a kérdőíves felmérés (survey-technika).³⁹ Szakdolgozatom kutatás

³⁷ TÓTH, *Óvodás korú*, 5.

³⁸ BONCZ Imre, *Kutatásmódszertani alapismeretek*, Pécsi Tudományegyetem Kiadó, Pécs, 2015, 24

³⁹ BONCZ, *Kutatásmódszertani*, 25.

részéhez ezt az eszközt választottam, az általam megszerkesztett kérdőívet Kisiratoson (Arad megye) küldtem ki, adatgyűjtés céljával.

A módszer alkalmazását tekintve, fontosnak találtam a téma választásából kiindulva, hogy széleskörben vizsgálhassam a halál tabuizálást az általam választott községben, Kisiratoson. A kutatási módszer alkalmazásának hátrányával tisztában voltam, miszerint a motivációk feltárására nem alkalmas, fontosabbnak tartottam azonban azt, hogy számszerű adatokat nyerhessek, melyek cáfolják vagy beigazolják hipotéziseim. Kutatásom, valamint a kérdőív összeállítása során arra törekedtem, hogy saját szemléletemtől független legyen, így objektív kérdéseket fogalmaztam meg, melyek szabadon nyújtják a válaszadás, véleményformálás lehetőségét. A kvantitatív eredmények vizsgálata során, a módszer előnyének véltem, hogy rövid időn belül nagy információmennyiséghez juttatott, könnyen átlátható, és ezáltal gyorsabban is feldolgozható volt az eredmény, valamint általános jellegű következtések megfogalmazását segítette elő.

A kérdőív összeállításakor, mivel a céloom egy egyre inkább elterjedő jelenségnek a vizsgálata, a halál tabuizálása volt, fontosnak találtam, hogy közösségi szinten gyűjtsek adatokat, és ehhez minél többen hozzájáruljanak. A kérdőívet közösségi médián keresztül küldtem ki, kitöltése tizennégyéves kortól volt elérhető. A kérdőív kitöltésének lehetőségét négy napra szabtam meg, az ez idő alatt beérkezett kitöltők száma kereken száz személy lett.

4.2. Hipotézisek

1. A halálról való beszéd nem jelent nehézséget.

Ez a hipotézis abból a meggyőződésből ered, mely szoros kapcsolatban áll a szülőfalumban tapasztaltakkal, miszerint a halálról, betegségről beszélni nem tabu téma. Úgy gondolom ez azzal indokolható, hogy kisközösségről beszélünk, ahol az élet különböző tereinek eseményei nem csupán egyéni ügyek, hanem közösségek is. Az egyén elhalálása mindenkit érint, hiszen a lakosok kapcsolatban állnak egymással, így a betegség lefolyásában, majd a temetés során elkerülhetetlen, hogy ne kommunikáljanak egymással. Ilyenkor témába kerülhet a betegség lefolyásának részletei, a temetés megszervezése, valamint az is, hogyan érzik magukat a veszteséget átélt személyek. Ilyen módon, a halálról való beszéd, mivel szűk közösségről van szó, ahol mindenki ismeretségben áll mindenkivel, nem jelent nehézséget. Ugyanakkor azt is megfigyeltem, az idősebb korosztály tudatosan készül halálára, ez pedig beszédükben is tetten érhető.

2. Nyelvileg nincs tabuizálva a halál.

Az előző hipotézishez kapcsolódva, azt is megfogalmaztam tapasztalataim alapján, hogy nem csak a halálról való beszéd, hanem annak megnevezése sincs tabuizálva, vagyis halálesetkor a közösség tagjai nevéen nevezik az eseményt, azt mondják „meghalt”. Ez egyet jelent azzal, hogy nem használnak eufemizmusokat a halál ténymegállapítására. Ritkán mondják a közösség tagjai valaki halálesete kapcsán, hogy „elhunyt, eltávozott, elment”, azon kevés esetekben, amikor igen, többnyire a fiatalabb korosztály fejezi ki így magát.

3. Halálesetkor, a családtagok intézik a temetéssel kapcsolatos előkészületeket, kevésbé a temetkezési vállalat.

Faluhelyen, mai napig, ha a beteg hozzátartozó nem kórházban, idősek otthonában hal meg, hanem otthoni környezetben, a család feladatkörébe tartozik a temetési előkészületek megszervezése. Ide tartozik a halál beállta után, a halott mosdatása, felöltöztetése, koporsó, koszorú, szemfödél beszerzése. Régebb a halott, otthonról a halottasházba való elszállítása is a család feladata volt, amit halottas szekér segítségével oldottak meg. Megfigyeléseim azt a hipotézist fogalmazták meg bennem, hogy a halottas szekér kiiktatásán kívül, más nem változott a családi szerepvállalást illetően. Ritka eset, amikor temetkezési vállalatra bízta a szükséges tevékenységeket a gyászoló család. Többnyire ez azokban az esetekben fordul elő, amikor az elhunyt és a hozzátartozók között nem megfelelő kapcsolat állt fent, például távol laktak egymástól, nem alakult ki szeretetteljes kötelék.

4. A holttesthez való viszonyt nem a közömbösség, vagy félelem határozza meg.

Hipotézisem a közösségen kívüli virrasztások, temetéseken való részvételek következményeként fogalmazódott meg bennem, melyeken azt vettem észre, a holttest csupán tárgyként van kezelve, mégis félelemmel viszonyulnak hozzá. Kisiratoson a virrasztás nyitott koporsós szokott lenni, egészen addig van nyitva, amíg nem kezdődik meg a temetési szertartás. Ellenben a környező falvakban vagy városon, a koporsó végig zárva van, így akik végtisztességüket szeretnék leróni a halott előtt, nincs esélyük arra, hogy utoljára láthassák. Ennek indoka csupán az, hogy a halottasházban eltöltött idő a hozzátartozók számára ne legyen fájdalmasabb azáltal, hogy végig szerettük holttestét kell nézzék.

5. A közösség tagjai hiszik, halál után van élet.

Ez a hipotézis a halálfélelem kontextusában fontos, hiszen a vallásosság és a halálhoz való viszony nagy mértékben összefügg. Kisiratos egy hívő közösségnek számít, ahol a veszteség átélésekor, az emberek egymást a túlvilági létbe vetett hittel vigasztalják. Főleg idősebb korosztálynál tapasztaltam, hogy a halálra úgy is készülnek, mint Istennel, családtagokkal való találkozásra.

6. A halálról való kommunikáció gyermekekkel nem tabu.

Utolsó hipotézisem, kötődik a halálról való beszédhez, integrálva azt a gyermekekkel való kommunikációba. A halál tabuizálásának jelenségéhez hozzátartozik az is, hogy a veszteség élményének megtapasztalását korlátozzák a gyermekek számára, a részleteket eltitkolják, és igyekeznek megszépíteni a fájdalmas valóságot. Kisiratoson, úgy véltem, hogy a gyerekek sem képeznek kivételt a halál tényének megtapasztalása alól, megtekinthetik a halottat, részt vehetnek virrasztáson, temetésen.

4.3. A kutatás menete és eredményei

Kutatásom megtervezése során, majd később a kérdőív összeállításakor, arra törekedtem, hogy kérdéseim reprezentatív válaszokat eredményezzenek. Mivel egy olyan, egyre inkább elterjedő jelenség vizsgálatát tűztem ki célul, mint a halál tabuizálása, fontosnak tartottam, hogy minél többen töltsék ki a kérdőívet, annak érdekében, hogy hipotéziseim meggyőződést nyerjenek. A kutatás témáját tekintve, kijelenthető, hogy olyan témáról van szó, mely sok embert érzékenyen érint, annak ellenére, hogy a halál az élet természetes velejárója. A válaszadók neve, függetlenül attól, hogy kényes témáról van szó, irreleváns volt, így a kitöltés is anonim módon történt.

A kérdőív felépítése a halállal, annak tabuizálási lehetőségeivel kapcsolatos témák köré szerveződik. Az általam felállított hipotézisek kiindulási pontok voltak a kérdőív kérdéseinek összeállításakor. A kitöltők 15 kérdésre kellett válaszoljanak, mely körülbelül 8–10 percet vett igénybe. A kérdőív szerkezetének megtervezésekor, fontosnak találtam, hogy a kérdések több típusba tartozzanak, ezért egyaránt alkalmaztam zárt kérdést (előre megadott válaszlehetőségek), nyitott kérdést (saját válaszadás), valamint Likert-skálát (egy állítással való egyetértés mértékét kell meghatározni).

A kutatás eredményét öt, a hipotézisek mentén megfogalmazott témák mentén fogom kielemezni, melyek a következők: (1) a halálról való beszéd nehézsége, (2) a halál mint nyelvi

tabu, (3) családi szerepvállalás a temetés tükrében, (4) a holttesthez való viszony, (5) halálfélelem és a túlvilágba vetett hit, (6) halálról való kommunikáció gyermekekkel. A következőkben a felsorolt témák mentén kerülnek kielemezésre a kérdőíves kutatásom eredményei, összefüggésben az általam felállított hipotézisekkel.

4.3.1. A halálról való beszéd nehézsége

Kérdőívem kezdő kérdéseit tanácsosnak tartottam rögtön azzal kezdeni, milyen nehézségekkel jár a halálról való beszéd, ha egyáltalán azzal jár. A halálról való beszéd kérdéskörnél, egy zárt kérdéssel indít a kérdőív, mely arra keres választ, könnyű-e a kitöltőnek a halálról beszélni. A kitöltők 56%-a válaszolta azt, hogy számára könnyű a halálról beszélni, 44%-ának pedig nehézséget okoz. Mivel ez egy zárt kérdés volt, ahol a válaszok mögött nincs motiváció, az eredmények jól szemléltetik, hogy a közösség lakóinak, pontosabban valamivel több, mint a kisiratosiak felének könnyű beszélni a halálról. A kérdésben szándékosan nem pontosítottam, hogy az egyén saját halálára vagy mások halálára gondoltam, ugyanis az ezt követő kérdésben szabadon meg lehetett válaszolni, hogy abban az esetben, amikor nehézséget okoz, mi miatt történik az. Az alábbi diagramm szemlélteti a válaszadók arányát azt illetőleg, nehézséget okoz-e a halálról való beszéd.

A következő kérdése a kérdőívnek szintén a halálról való beszédet vizsgálja, csak az egyéni álláspontok szemszögéből. Arra szerettem volna választ kapni, hogy, ha a halálról való beszéd nehézséget okoz, mi lehet annak az oka. Ez egy nyitott kérdés volt, szabadon indokolhatta meg a

kitöltő, számára miben áll a nehézség. A válaszokat vizsgálva, a kitöltők összesen 25%-a válaszolta azt, hogy nem okoz nehézséget. A többi 75% válaszában különböző motivációkat figyeltem meg, melyek azt indokolják, hogy esetenként fájdalmas az élet legnagyobb misztériumáról beszélni. Az említett motivációk köthetőek egy fájdalmas veszteség emlékképeihez, egy fel nem dolgozott halálesethez, a közeli hozzátartozók szenvedéseinek végig kíséréséhez, valamint ahhoz, hogy fiatalként nem a legkedveltebb témák egyike a halál.

A múltban átélt veszteségek miatt a kitöltők 15%-ának nehéz a halálról beszélni. Természetes reakció, hogy a halálra azért gondolnak nehézségként, mert személyes érintettség köti az egyéneket hozzá, a múltban elszenvedett veszteség élmények mind hozzájárulnak ahhoz, hogyan gondolkodik valaki az elmúlásról, illetve hogyan beszél róla. A szeretett személyek elvesztése és az emiatti nehézség a halálról való beszédben a következő válaszokban jutott kifejezésre: nehéz a halálról beszélni, mert „több szerettemet veszítettem el”, „állandó a státusza a családban”, „fáj, hogy minden a földi világban marad, gondolok itt a szeretettek”, „apukám halálát nem tudom feldolgozni”, „egy közeli hozzátartozó elvesztése, még mindig nem tettem túl magam rajta”, „nemrég elvesztettem valakit, aki fontos volt számomra. A karjaim közt halt meg. Nagyon szerettem volna, ha még velem marad, mert fiatal volt. Sajnos nem tudtam abban a pillanatban segíteni, s más sem tudott volna. A halál ezeket az emlékeket juttatja eszembe, ezért nehéz beszélnem róla”, „fáj a múltban tapasztalt veszteség érzése, ezért nehéz beszélni róla”. A kiragadott válaszok jól szemléltetik, hogy a halálról alkotott kép, így a róla való beszéd is, nagy mértékben függ a múltban tapasztalt veszteségek megtapasztalásától, ilyen módon okozhat nehézséget a róla való kommunikáció.

A válaszok között megjelent a halálfélelem is mint a háttérben meghúzódó motiváció, miszerint azért nehéz beszélni a halálról, mert nem vagyunk benne biztosak, mi történik utána, illetve a halálos betegséggel járó szenvedés érzése is félelmet kiváltó ok lehet. A válaszadók 10%-a indokolta ezzel a halálról való beszéd nehézségét a következőképpen: „félek attól, hogy véget ér az élet”, „félek a saját halálom gondolatától is”, „rossz a tudat, hogy mind meghalunk”, „nem tudjuk honnan jövünk és hová megyünk”, „nem tudom mi fog a halál után történni, mivel az emberi elme képtelen ezt felfogni”, „félelem az ismeretlentől”. Ezek a válaszok azt bizonyítják, hogy a halálról való gondolkodás azon túl, hogy fájdalmas érzéseket vált ki a múltban tapasztalt veszteségek miatt, az ember saját halálát is emlékezetébe idézi. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy ezek a válaszadók nem tapasztalták még meg milyen egy szeretett személy elvesztése, és azt

sem, hogy egocentrikusak lennének amiatt, mert saját halálukra asszociálnak, csupán arról van szó, hogy a halállal való szembenézés egyénileg más. Ugyancsak ide tartoznak azok a válaszok is, melyek azért tartják nehéznek a halálról való gondolkodást, mert saját haláluk egyenlő azzal, hogy hátra hagyják szeretteiket: „fáj elválni a családtól”, „minden a földi világban marad, gondolok itt a szeretteimre”.

A válaszadók 25%-a állította azt egyértelműen, hogy nem nehéz a halálról beszélni. Esetenként meg is indokolták: "nem okoz nehézséget, a halál a legnagyobb misztériuma az életnek", „nem nehéz róla beszélni, már 67 éves vagyok, előbb-utóbb fel kell készülni rá”, „nem okoz nehézséget, benne van a »pakkbán«”.

Összességében, a beérkezett válaszok 25%-a bizonyítja azt, hogy a kisiratosi ember számára nem okoz nehézséget a halálról való beszéd. A többi 75%-ból, 15%-nak amiatt nehéz a halálról beszélni, mert fájdalmas emlékek maradtak benne a múltban átélt veszteségélmények során, 10%-nak azért nehézség, mert bizonytalan a halálon túli léttel kapcsolatban. A többi 50%-a a kitöltőknek szintén azt állítja, hogy nehéz a halálról beszélni, több más indok miatt. Ilyen indokokra példák az alábbi válaszok „fiatal vagyok még”, „az életkor”, „nem igazán szoktam vele még foglalkozni”, „nehéz beszélni arról, hogy valaki megszűnik”.

A kutatás ezen részénél, mely a halálról való beszéd nehézségeit mérte fel, a zárt kérdésnél bár nagyobb százalékban voltak válaszadók, akik úgy vélték, nem nehéz a halálról való beszéd, a nyílt kérdésnél már előkerültek különböző félelmek, melyek azt bizonyítják, alkalomadtán fájdalmas a halál témája. Az egyéni válaszok többnyire azt támasztották alá, hogy a halálhoz, szenvedéshez való viszony, nagy mértékben függ attól, hogy a veszteséggel szembesülők milyen múltbéli tapasztalatokat őriznek, kiket veszítettek el, illetve az milyen töréspontot jelentett az életükben. Az emberek többségének azért jelent nehézséget a halál témájának boncolgatása, mert fájdalmas tapasztalatok kötik hozzá, szerettük elvesztése, illetve a bizonytalanság a halál utáni létet illetően, mind olyan viszonyítási pontok, melyek félelmet, bizonytalanságot váltanak ki.

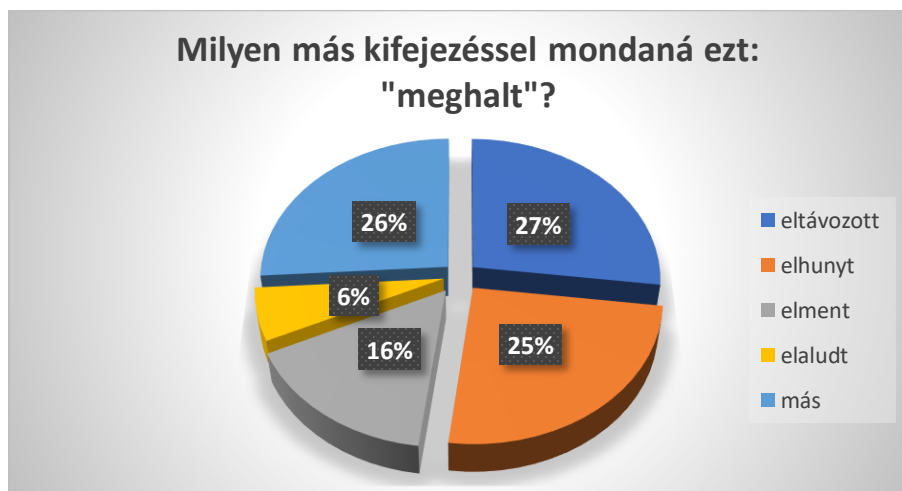
4.3.2. A halál mint nyelvi tabu

Kutatásom elején, hipotézisként fogalmaztam meg, hogy Kisiratoson a halált nevének nevezik, ennek következményeképp pedig nem törekednek eufemizmusok használatára. Az elméleti

részben bővebben tárgyaltam mit árul el egy közösség beszélőiről a nyelvhasználat, beleértve a halálról való beszédet is. Gyakori, hogy a halál jelenségét a beszédben különbözőképpen megszépítik, a meghalást leíró más nyelvi kifejezésekkel. Feltételeztem, hogy a közösség tagjai, tisztában vannak azzal milyen más módon lehet kifejezni a halál beálltának tényét, azon kívül, hogy azt mondják „meghalt”. Kíváncsi voltam azonban milyen más nyelvi kifejezést ismernek még ennek leírására.

A válaszok között megjelentek az olyan általános ismert, halál leírását megcélzó kifejezések, mint az „elhunyt”, „elment”, „eltávozott”, „elaludt”, de más nyelvi kifejezésekre is nagy számban akadt példa. A beérkezett válaszok legnagyobb százaléka, 27% írta, hogy, ha más kifejezéssel kellene mondja, hogy valaki meghalt, akkor azt használná, hogy „eltávozott”, 25% azt, hogy „elhunyt”, 16% „elment”, 6% „elaludt”, a többi 26% más nyelvi kifejezések kategóriába a következők tartoznak „örök vadászmezőkre tért”, „angyalok közé ment”, „az angyalok körébe fogadták”, „jobb létre szenderült”, „nyugalomra talál”, „megpihent”, „megboldogult”, „megtért Teremtőjéhez”, „hazament”.

Az alábbi diagramm a kitöltők, halállal kapcsolatos más ténymegállapító kifejezéseit szemlélteti, százalékokra lebontva:

A meghalás nyelvi kifejezéseit vizsgálva, fontosnak tartottam, hogy arra is rákérdezzek, a kitöltők melyik megnevezést preferálják inkább. Meggyőződésem volt, hogy nagy százaléka a

válaszadóknak a „meghalt” kifejezést részesíti előnyben, mivel a szülőfalummal kapcsolatos tapasztalataim ennek a feltételezését támasszák alá. Megfigyeléseim szerint, a község lakói, csak akkor használnak eufemizmusokat, amikor a halálról beszélnek, ha a beszélgetőtársuk más térségből való, idegen személy. Még a fiatal korosztály körében sem tapasztaltam, hogy törekednének nyelvileg a megszépítésre.

Arra a kérdésre, hogy melyik kifejezést használják szívesebben, illetve miért, a válaszadók szinte minden esetben meg is indokolták a választ. Feltételezésemnek csak részben feleltek meg a beérkező válaszok, ugyanis a kitöltők csupán 31%-a válaszolta határozottan, hogy a „meghalt” kifejezést részesíti előnyben. A legtöbb válaszban megjelent az, hogy igazából helyzetfüggő, mikor melyik kifejezést használja az egyén. Az eredmény százalékokra lebontva így néz ki: 31% „meghalt”, 8% „elhunyt”, 8% „egyiket sem/mindegy”, 7% „eltávozott”, 46% más kifejezések.

Azok, akik a „meghalt” kifejezést preferálják (31%), a következő indokkal teszik azt „általánosabban használt a környezetemben”, „legkonkrétabb kifejezés rá”, „úgy gondolom, ez a legkonkrétabb/legegyszerűbb módja tudatni bárkivel, hogy az illető nincs már közöttünk”, „ezt használja a környezetem, és ezt szoktam meg”, „ez fejezi ki a leginkább, hogy megtörtént és végérvényes”, „hivatalos”, „ez mindenki számára érthető, azt, hogy »eltávozott«, lehet úgy értenék, hogy más helyre ment, esetleg külföldre”, „ez a megszokott”, „ez jut eszembe először”. Az indoklásokban jól látszik, hogy a „meghalt” kifejezés használatát a környezetet motiválja leginkább, az egyén megszokta ennek használatát. Ugyanakkor konkrétan vélik így kifejezni azt, hogy valaki földi életét bevégezte, hiszen vannak kifejezések, melyek kétértelműséget rejtenek.

Az „elhunyt” kifejezést (8%) azok használják többnyire, akik úgy gondolják, hogy hivatalosabb megnevezése a meghalásnak. Nagy százalékban gondolják azt a válaszadók, hogy formálisabb, szebb kifejezés, mint a „meghalt”. A kifejezés használata mellett az alábbi motivációk érkeztek válaszul: „szebb a hangzása, diszkrétebb, emberibb”, „legkönnyebben kimondható”, „így nem érzem annyira fájdalmasnak”, „hivatalos”, „közismert”. Ezekből a válaszokból következtetni lehet arra, hogy a beszélő azokban az esetekben használja ezt a kifejezést, amikor megszépíteni szeretné a halálesetet, annak végérvényes tényét. Könnyebben kimondható, vagyis nem okoz fájdalmat az ilyen módon való közlés.

Elég nagy százaléka a kitöltőknek (8%), azt válaszolta, hogy számára mindegy, vagy nem tudja eldönteni milyen kifejezést használ, amikor valaki halálhírét közli, illetve a halálról beszél.

Ugyancsak ebbe a 8%-ba tartoznak azok is, akik azt választották, hogy semmilyen kifejezést nem használnak, mert nem szeretnek róla beszélni, vagy azok, akik nem ragaszkodnak egyik kifejezéshez sem. Ezeknél a válaszoknál, elképzelhető, hogy mindig a konkrét szituáció kontextusa alakítja a kifejezés módját.

A kitöltők 7%-a válaszolta azt, hogy az „eltávozott” kifejezést részesítik előnyben, mert ez nyitva hagyja az újra találkozás lehetőségét. Ugyanakkor a kifejezés érzelmi motiváltsága abban is áll, hogy olyan, mintha a személy halála nem jelentene végérvényességet, csupán más állapotban létezik tovább. Többen is választották, hogy azért szeretik ezt a formát használni, mert szépen fejezi ki a halált.

A válaszok nagyon nagy százaléka, összesen 46%, az ismertetett formulákon kívül, más nyelvi kifejezésekkel szereti közölni valaki halálát. Ide tartoznak a következő formulák, illetve indoklásuk: „megpihen az élet tumultusa után”, „nyugalomba tér”, „örök álmra szenderül, mert, amikor alszunk békére lelünk, megnyugszunk”, „megpihent, megszabadult a fájdalmaitól”, „elment, mert ez szolidabb, pozitívabb hangvételű”, „megbékélt, mivel már nincs több fájdalma”, „szívemben él tovább, mert ha így mondjuk, a lelkünket nem dúlja fel annyira a bánat”, „örökre eltávozott, mert így azt érzem, én is követhetem”, „nincs többé már”, „angyallá vált, számomra ez megnyugtató”. Olvasva a beérkező válaszokat, azt a következtetést vontam le, hogy nagy százalékban írtak különböző nyelvi feminizmusokat a halál ténymegállapítására, azonban feltevődött bennem a kérdés, hogy a konkrét élethelyzetekben a válaszadók vajon hány százaléka képes valóban így megnevezni valaki halálát. A válaszadók 46%-ának feleletei további kérdéseket fogalmaztak meg bennem, amire csak a kérdőív kielemezésekor jöttem rá. Felmerült bennem, hogy a válaszadók egy ideális helyzetre gondolhattak, miközben megválaszolták a kérdést, ugyanis nem tartom valószínűnek, hogy a szülőfalum közegében ilyen nagy számban használnának eufemizmust valaki halálesete kapcsán.

4.3.3. Családi szerepvállalás a temetés tükrében

A kérdőív megtervezése során, fontosnak találtam arra vonatkozó kérdéseket intézni a közösség lakóihoz, melyek arra irányulnak, hogyan viszonyulnak a temetés szertartásához. Megfigyeléseim az elmúlt években azt támasztják alá, hogy a család a temetési előkészületekben szervesen vállal részt, a holttest előkészítésén keresztül egészen a más, virrasztással, temetéssel

kapcsolatos tevékenységeikig. Ugyanakkor tudatában voltam a ténynek, hogy bár Kisiratos még mindig őrzi a hagyományokat, a végtisztességgel kijáró cselekedeteket illetően, egyre inkább lehetőség nyílik arra, hogy igénybe vegye a temetkezési vállalatok által nyújtott szolgáltatásokat. Lévén, hogy Kisiratos kisközösségnek számít, saját temetkezési vállalattal nem rendelkezik, a legközelebbi Aradon található. Hogy ki kér segítséget az előkészületekkel illetően, az egyénfüggő, és megfigyeléseim szerint meglehetősen ritka. Már csak azért is, mert azokban az esetekben, amikor a beteg otthoni közegben hal meg, nem fognak várni addig amíg kiérkeznek a temetkezési vállalattól, hanem otthon teszik rendbe a halottat, gondolok a mosdatásra, öltöztetésre.

Esetenként azt is megfigyeltem, hogy fele arányban a család intézkedik, fele arányban pedig a temetkezési vállalat. Ez azt jelenti, hogy a halál beállta után, a családtagok felveszik a kapcsolatot a vállalattal, rendelnek koporsót, szemfödelet, és megbeszélnek egy időpontot arra vonatkozólag, hogy hánykor szeretnék kivinni az elhunytat a halottasházba, amihez a vállalat szolgáltat kocsit. Fentebb említettem, hogy annak a lehetősége, hogy halottas szekérrel kísérik a hozzátartozók a halottat egészen a halottasházig mint lehetőség, már évek óta megszűnt. Egészen addig a halott házától kísérték a szekér után haladva a hozzátartozók az elhunytat, a halottasházig. Mára már ez lehetetlen, így a temetkezési vállalat feladata lett ez. A hozzátartozók számára nyitva van annak a lehetősége, hogy elhunyt szerettüket rábizzák teljes mértékben a vállalatra, vagyis, hogy a vállalat alkalmazottai megmosdassák, felöltöztessék, megszépítsék sminkkel, majd koporsóba tegyék, és kiszállítsák a halottasházba. Arra is lehetőség van szintén, hogy a virrasztáshoz kalácsot rendeljenek, a temetéshez pedig zsebkendőket. Körülbelül mindent intéz a temetkezési vállalat, ami egy halálesettel jár, ha a hozzátartozók ezt igénylik.

Hipotézisem az volt, a temetési előkészületekkel kapcsolatban, hogy Kisiratoson máig is, főként a család feladata az, hogy vállalja az ide tartozó szükséges tevékenységek lebonyolítását. Főként azokra a tennivalókra gondoltam, melyeket a halál beállta után kell elvégezni, ezért is pontosítottam a zárójelben. Valószínű, hogy a válaszadók főként a zárójelben felsorolt tevékenységeken kívül, más szolgáltatásra is gondoltak, a temetkezési vállalat részéről, és ennek függvényében szavaztak. Ritka ugyanis, hogy a temetkezési vállalat csupán mosdatáshoz és öltöztetéshez nyújtana segítséget. Többnyire a kellékek beszerzése a fő feladatuk, koporsó, szemfedél, kereszt, valamint a halott kiszállítása a ravatalozóba. A kérdésemre érkező válaszok az alábbi diagramon láthatóak:

A válaszok egyértelműen bizonyítják azt, hogy Kisiratoson, a temetési előkészületek lebonyolításában egyre többen válasszák a temetkezési vállalatok szolgáltatásait. 67%-ban választották azt a válaszlehetőséget, hogy inkább a vállalatra bízják a halálessel járó tennivalókat, a maradék 33% pedig amellet szavazott, hogy inkább családon belül oldják meg.

4.3.4. Holttesthez való viszony

A következő téma, mely fontos a halál tabuizálásának szempontjából, a holttesthez való viszony. Eköré több kérdést fogalmaztam meg a kérdőív összeállítása során, ugyanis lényegesnek tartottam válaszokat kapni arra vonatkozólag, miként gondolkodnak a holttestről a kisiratosi község válaszadói.

Hipotézisként fogalmaztam meg, hogy a holttesthez való viszonyt nem a közömbösség vagy esetleg a félelem határozza meg. Az emberi holttest a halál evidens hírnöke, és nem tárgynak tekinthető, hanem valakiként áll ott, aki volt. Ezért sokat árul el egy közösség tagjairól, hogyan is bánnak a holttesttel. Szülőfalumban azt figyeltem meg, hogy a holttest nem csupán egy tárgy, a hozzátartozók méltó végtisztesség megadásával viszonyulnak hozzá, nem fedik el, engedik, hogy fájdalmuk tárgyává váljon, ugyanakkor kihasználják a hátra maradt időt szerettükkel, ebben a formában is. Ez abban nyilvánul meg konkrét tettekben, hogy nem félnek megérinteni, virrasztáson végig nyitott a koporsó, így a hozzátartozók imáik kíséretében szemlélhetik még pár óráig elhunyt szerettüket. Ugyanakkor hagyomány az is, hogy a virrasztásra igyekező lakosok, a halottasházban,

miután megszentelik a koporsót, rápillantanak az elhunyra, elbúcsúznak tőle szóban, de akár meg is érintik.

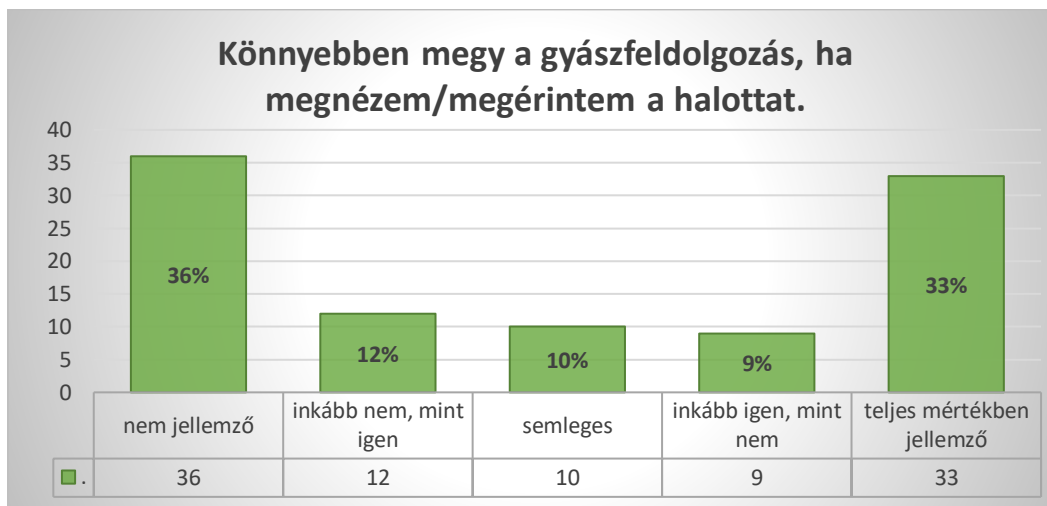
A holttesthez való viszony vizsgálatára összesen négy kérdést fogalmaztam meg, egy zárt kérdést, mely arra irányult, visszatetszőnek, idegennek tűnik-e egy hozzátartozó holtteste, illetve három Likert-skálát szerkesztettem, melyek szintén az érzelmi viszonyulást vizsgálják a holttesthez.

A fenti diagram azt szemlélteti a válaszadók hogyan oszlanak meg százalékonként, egy hozzátartozó holttestét illetően. A közösség tagjainak 74%-a nem tartja sem idegennek vagy visszatetszőnek egy hozzátartozó holttestét, még 26%-uk igen. Kevés híján, háromnegyede a kitöltőknek nem tartja visszásnak az elhunyt személy holttestét, ami elég nagy arányt képvisel.

Szintén a holttesthez való viszony vizsgálatakor, fontosnak tartottam arra is rákérdezni, hogy mennyiben befolyásolja a gyász könnyebb feldolgozását, ha az egyén megnézi, megérinti a halottat. Azért mertem feltenni ezt a kérdést, mert Kisiratoson többször hallottam, főleg idősebbektől, hogy a halottat muszáj megnézni, megérinteni, különben nehezebb elhinni, hogy meghalt, így pedig elengedni. Ezt gyermekeknek is gyakran mondják, akik megdöbbenve állnak egy szerettük elvesztése előtt. Természetesen nincs arról szó, hogy ez bármilyen esetben erőltetett utasítás lenne, a halott megérintése senki számára nem kötelező jellegű, csupán az idősebbek bölcsessége ez a megállapítás Kisiratoson. A kérdést úgy fogalmaztam meg, hogy mérhető legyen ki mennyire ért ezzel az állítással egyet, ugyanis konkrétan nehéz eldönteni egy ehhez hasonló

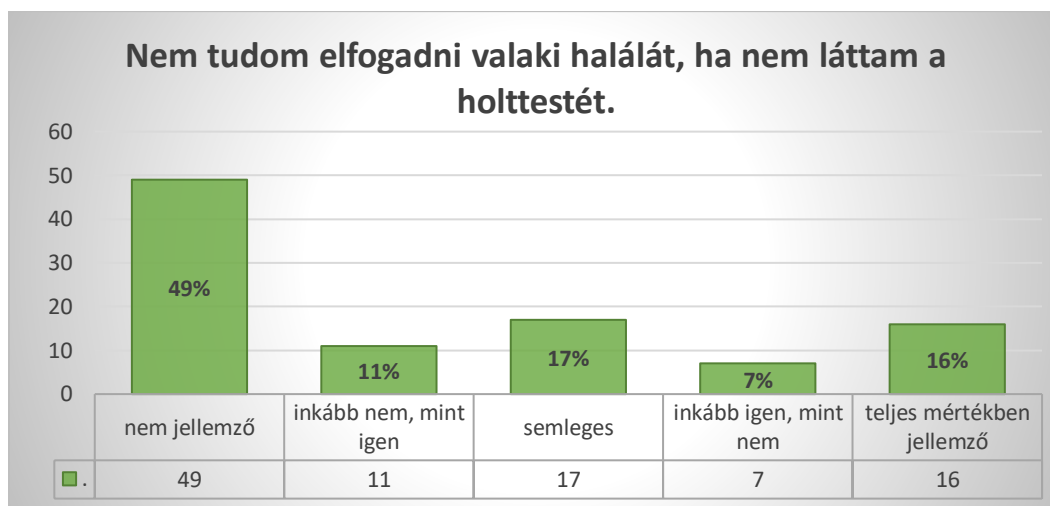
kérdést, tekintve azt, hogy helyzet-, illetve személyfüggő. Az eredményt az alábbi diagram szemlélteti:

Ahogy a fenti diagram is ábrázolja, a válaszok megosztó eredményt mutatnak. Legnagyobb százaléka a kitöltőknek a „nem jellemző”-re szavazott, miszerint számára nem könnyebb valaki halálát feldolgozni, ha megérinti vagy megnézi a halottat. A második legtöbb százalékot, a skála másik végén álló válaszlehetőség képezi, 33%-a a megkérdezetteknek úgy érzi könnyebben megy a gyászfeldolgozás, ha lehetősége nyílik megnézni, megérinteni a halottat. Ha egyértelmű választ szeretnénk kiolvasni az arányokból, akkor állítható, hogy a megkérdezettek szinte fele-fele arányban gondolják azt, hogy vagy könnyít a gyászfeldolgozáson a halott megnézése vagy egyáltalán nem. Csupán 3% választja el azokat, akik szerint akik nem okoz könnyebbséget, azoktól, akik szerint igen. Az emberek 10%-a a semlegest jelölte be, vagyis nehezen tudja eldönteni, esetleg személyfüggő, például annak tekintetében is, hogy kit veszített el, közeli hozzátartozót, esetleg távoli ismerőst. 12% válaszolta azt, hogy inkább nem könnyít a helyzeten az ilyen módon való végső búcsú aktusa a halottól, illetve 9% válaszolta azt, hogy inkább igen, mint nem.

Összességében, az arányok megoszlása az bizonyítja, hogy személy-, illetve helyzetfüggő, hogy a haláleset feldolgozásában kinek mi jelent könnyebbséget, az, ha különböző aktussal vesz végső búcsút a holttestől, vagy, ha mellőzi ezeket. A válaszadók többsége, amit a legtöbb százalék is mutat, azt állítja, hogy számára egyáltalán nem befolyásolja az elfogadását a halálnak, illetve a gyászt sem könnyíti meg, ha megnézte vagy megérintette a halottat.

Ugyancsak a holttesthez való viszonyulást méri fel az az állítása a kérdőívnek, mely arra vonatkozik, hogy valaki halála elfogadhatatlanná válik, ha nem látta a holttestet. Ezzel az állítással csak arra szerettem volna választ kapni, milyen mértékben kötik az emberek valaki halálát, és annak elfogadását, valaki holttestéhez. Tény ugyanis az, hogy a gyász feldolgozását esetenként megkönnyíti az, ha a veszteséget átélt ember konkrétan találkozik a halál tárgyával a holttesttel. Ez azoknál az eseteknél áll fenn, amikor a halál kegyetlen módon ragadja el a személyt, eltorzítva különböző testrészeit, akár más testen lévő deformálódások is keletkezhetnek, ennek következtében pedig vagy a hamvasztást javasolják, vagy zárt koporsóban virrasszák. Ilyen esetekben gyakran a hozzátartozóknak sem akad alkalmuk utolsó pillantást vetni az elveszített személyre, ez pedig olyan fájdalmakat, kérdéseket hagyhat a gyászolóban, mely nagy mértékben nehezíti a veszteség élményének feldolgozását.

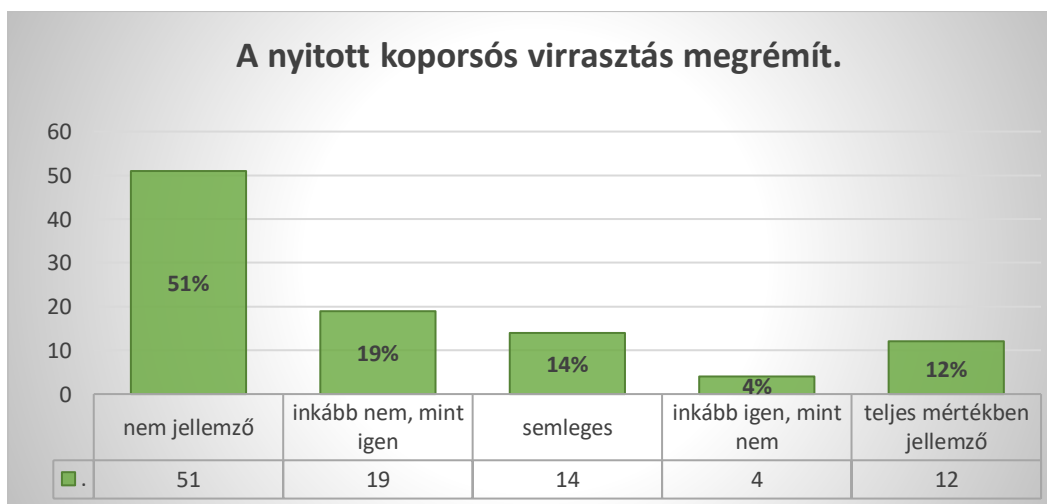

A fenti diagram szemlélteti a válaszadók véleményét arra vonatkozóan, hogy mennyire jellemző rájuk az a kijelentés, hogy képtelenek elfogadni valaki halálát, ha nem látták a holttestét. Ahogyan az ábra is mutatja, fele a válaszadóknak nem tud azonosulni azzal, hogy valaki halálának az elfogadása összeköttetésben állna a holtteste megnézésével. 49% döntött úgy, hogy rá nem jellemző az általam tett kijelentés. 17% válaszolta azt, hogy semleges, vagyis képtelen eldönteni, hogy inkább segítő tényező az, ha látja vagy inkább mégsem. Véleményem szerint, akik a semlegesre szavaznak, és képviselnek határozott álláspontot, helyzetfüggőnek gondolják ennek eldöntését. A válaszadók több, mint negyede, 16%-a válaszolta, hogy rá teljes mértékben jellemző az állítás, miszerint nem tudják elfogadni valaki halálát, ha nem látták a holttestét. Ez kevesebb, mint a fele azoknak, akik az ellenkezőjét állították. Ilyen módon kijelenthető, hogy nagyon kevés

ember vélekedik úgy a halál elfogadásáról, hogy szükségszerűnek gondolja a halott megtekintését. 11%-a a válaszadóknak inkább nem ért egyet a kijelentéssel, mint igen, a maradék 7% pedig inkább egyetért, mint nem.

A felmérés következő kérdése azt vizsgálja, a kitöltők mennyire értenek egyet azzal a kijelentéssel, miszerint a nyitott koporsós virrasztás rémisztő. Hipotéziseim felállításakor egészen biztosan voltam benne, hogy egy ilyen kérdéssel túlnyomórészt nem gondolkodnak negatívan a község lakói. Bár Kisiratoson a nyitott koporsós virrasztás az elterjedt, kíváncsi voltam hogyan vélekednek mégis róla a lakosok, milyen érzelmeket vált az ki belőlük, ha az eltávozott holtteste nincs fedve a virrasztó során. Biztos voltam abban, hogy lesznek páran, akik határozottan azt választják majd, hogy visszataszítónak találják, hiszen egyénfüggő ki hogyan gondol az eltávozott személy élettelen testére, és milyen érzelmi reakciókat vált az ki belőle. Természetesen nem mindegy, hogy az egyén a nyitott koporsós virrasztáson ismerősként csupán végtiszteletét fejezi ki a halott iránt, és távozik is rövid időn belül, vagy hozzátartozóként a nyitott koporsó mellett kell leülje azt a pár órát, amíg a virrasztás tart. Megfigyeléseim, a környező településeken, illetve városon tartott virrasztások kapcsán az volt, hogy legtöbb esetben a koporsón rajta van a fedél, így ülnek az elhunyt mellett, és így imádkoznak. Az embereknek, akik ellátogatnak elhunyt ismerősük virrasztására, nincs esélyük utoljára látni már, így a koporsó megszentelése után távoznak is a halottasházból. Ezzel ellentétben, Kisiratoson máig nyitott a koporsó a virrasztások alkalmával, akik eljönnek, a részvétnyilvánítás után megnézhetik elhunyt ismerősöket utoljára.

A kitöltők véleményét az alábbi diagram szemlélteti, arra az állításra vonatkozóan, miszerint „a nyitott koporsós virrasztás megrémít”.

Több, mint fele a kitöltőknek, összesen 51% vallotta azt a nyitott koporsós virrasztásról, hogy érzelmileg nincs rá negatív hatással. 19% pedig úgy gondolja, hogy inkább nem jellemző az, hogy megrémísztené, mint, hogy igen. A két arányt, ha összevonjuk, 70% jön ki, vagyis nagy százalékuk a kitöltőknek nem köt negatív érzéseket a nyitott koporsós virrasztáshoz. Középen, a semleges kategóriánál helyezkednek el 14%-ban azok, akik nem tudtak egyértelmű választ adni arra, hogy valójában milyen hatást gyakorol rájuk az általam megfogalmazott állítás. Csupán 4% válaszolta azt, hogy inkább félelemmel tölti el a nyitott koporsó, mintsem könnyebbséggel. Azok pedig, akiket egyértelműen negatívan befolyásol a nyitott koporsó, 12%-ban vannak, ami csekély ahhoz képest, ami a diagram tulsó felén látszik, százalékokban.

Konklúziót vonva a beérkező válaszokból, kijelenthető, hogy a kisiratosi lakosok, a nyitott koporsós virrasztáshoz nem kötnek negatív érzelmeket, nem zavarja őket. Ha összevonjuk a nem jellemző válaszokat, az inkább nem, mint igen válaszokkal, 70%-ban mutatják a válaszok azt, hogy nincs gondjuk a község lakosainak a nyitott koporsóval. A semlegesek válaszokon kívül pedig, összesen 16%-a a kitöltőknek negatív érzést kapcsol hozzá, tehát rémíszítőnek tartja.

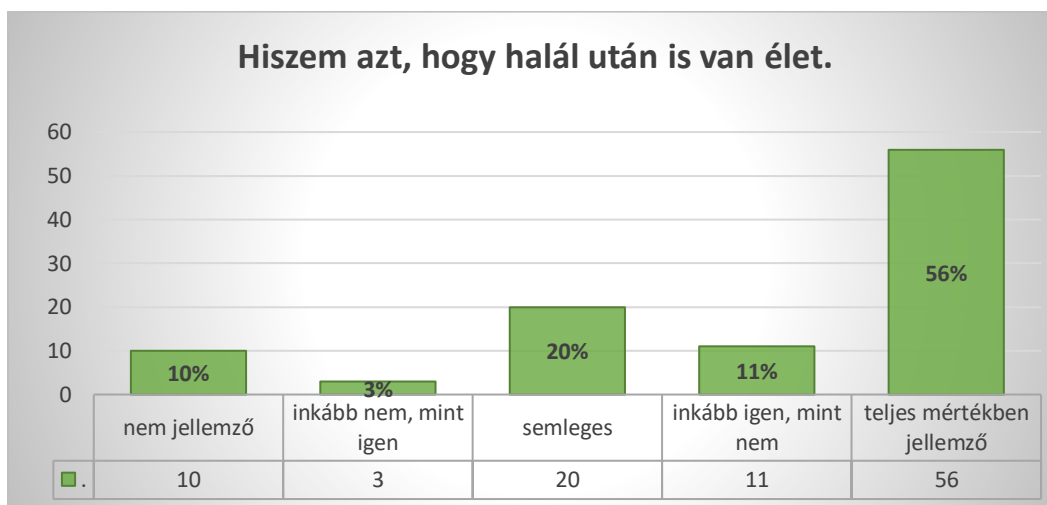
1.1.1. Halálfélelem és a túlvilágba vetett hit

A dolgozat elméleti részében, a halált nyelvileg tabuizáló kifejezések kapcsán, érintettem a halálfélelem és a túlvilági életbe vetett hit összefüggéseit. Eszerint, az a közösség, mely vallásos meggyőződésű, a halálhoz való viszonya, így a halálfélelem is módosul, vagyis, a hívő ember számára a halál nem egy abszolút vég, csupán a földi élet vége, melyen túl folytatódik valami más. Ez pedig gondolkodásában, a halálhoz és szenvedéshez való viszonyában is tükröződik, ugyanakkor befolyásolja nyelvhasználatát is. A halálfélelemmel járó feszültségek az embert utoléri, legyen az élet bármilyen területéről is szó, az viszont egyénfüggő, hogy ezekre hogyan reagál. A vallás nyújtotta, túlvilágra vonatkozó elképzelések, keresztény viszonylatban legalábbis, olyan útra helyezik a hívő embert, melyen előre haladni nem félelmetes, hiszen, ha az véget is ér egy darabon egy fajta minőségben, folytatódik másmilyenben.

Kisiratos, ahogyan azt többször is kiemeltem, hívő közösségnek számít, ami az emberek halálról való gondolkodására is kivetül. Főleg az idősebb korosztály sajátja az, hogy készülődésében a halálra, szem előtt tartja azt is, hogy tiszta lélekkel kell megérkezzen oda. A

túlvilágra is készül, imáiban kéri Istent, hogy békés halált adjon számára, és bocsásson meg, vétkeikéért. Amikor pedig közeleg a halál pillanata, a hozzátartozók a beteg kérésére elhívják a helyi plébánost, hogy kiszolgáltassa a betegek szentségét, amit Kisiratoson utolsó kenetnek neveznek. Abban az esetben, ha a beteg nincs már eszméleténél, így képtelen akaratát kifejezni, a hozzátartozók maguktól hívják a plébánost, ez nem jelent dilemmát.

Kutatásom megtervezése során, hipotézisként fogalmaztam meg, hogy a kisiratosi ember hiszi azt, hogy halál után is van élet. Ezért fontosnak tartottam a kérdőívbe, erre vonatkozólag is megfogalmazni egy állítást.

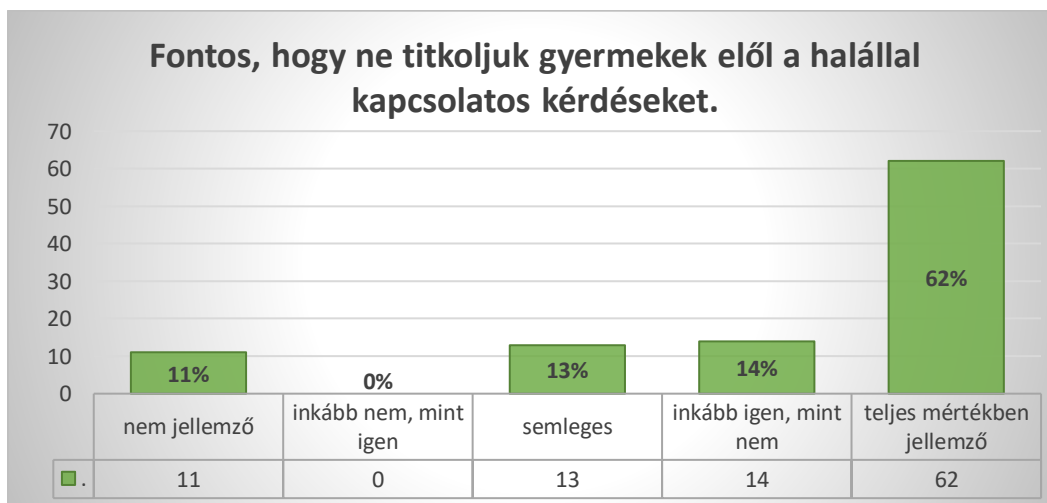

A fenti diagramra tekintve, egyből feltűnik, hogy a legmagasabb oszlopot a jobb szélső oszlop képezi, melynél a „teljes mértékben jellemző” válaszok vannak, vagyis legnagyobb százaléka, összesen 56%-a a válaszadóknak hiszi azt, hogy halál után van élet. A kitöltők több, mint fele hiszi a túlvilági létben. 20%-ot képeznek a semleges vélemények, mely szintén elég magas. 11%-a a válaszadóknak inkább hiszi, mint nem, azt, hogy a halál nem abszolút vége az életnek. 10% evidensen vallja azt, hogy nincs a halál után semmi, vagyis a halálra egy végső, a létezését lezáró pontként tekint. 3% pedig azt vallja, hogy véleménye szerint valószínűbb, hogy nincs túlvilág, mint az, hogy van. A 20%-ot szemlélve, elgondolkodtam a válaszadók motivációján, így arra jutottam, hogy valószínűleg a fiatalabb korosztály tehet le a szavazatát emellett, ugyanis a kérdőív kitöltése 14 éves kortól kezdődően volt elérhető. Feltételezem csupán, hogy fiataloként kevésbé van jelen a halálról, szenvedésről való gondolkodás, így ennek a tovább gondolása sem foglalkoztatja annyira ezt a korosztályt, mint például az idősebbeket.

4.3.5. Halálról való kommunikáció gyermekekkel

Szakedolgozatom elméleti részében több fejezetet szenteltem arra, hogy ismertessem miként fejlődik a haláltudat gyermekkorban, illetve mik a hátulütői annak, ha nem megfelelően kommunikálnak a felnőttek a gyermekekkel egy veszteség átélését követően. A gyászreakciók, akárcsak a felnőttekben, a gyermekekben is többféle módon nyilvánulhatnak meg, ezért érdemes felnőttként odafigyelni erre. A gyermekben a veszteség előtt állva, számtalan kérdés fogalmazódik meg, amire, ha nem őszinte, bizalomteljes kommunikáció keretén belül válaszolnak a felnőttek, későbbi károkra eredményeznek. Ezért fontosnak találtam a kérdőívben egy olyan kérdést megfogalmazni, mely azt vizsgálja, fontosnak tartják-e a megkérdezettek, hogy ne titkolják a gyermekek előtt a halállal kapcsolatos kérdéseket. Ugyanakkor arra is rákérdeztem, a kitöltők hány éves korukban láttak először halottat, illetve hogyan él ez bennük tapasztalatként? Az egyiket Likert-skálával mértem fel, a másikat pedig nyílt kérdés formájában.

Hipotézisem az volt, a kutatás tervezése, és a témával való foglalkozás során, hogy Kisiratoson a halálról való kommunikáció gyermekekkel nem képez tabu témát. Mindenekelőtt arra gondoltam, hogy egy haláleset megtapasztalása során, nem zárják ki a gyermeket, és nem kímélik meg attól, hogy részt vegyen a virrasztáson, temetésen, ugyanakkor a felnőttekkel való kommunikációban sem jellemző, hogy a gyermekek az elhallgatást, megszépítést tapasztalják meg. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy kíméletlenül bánnának a gyermekekkel, és ráerőltetnék a felnőttek azt, hogy megnézze a halottat, vagy vállaljon részt a temetési előkészületekben. Csupán nem zárkoznak el a felnőttek attól, hogy lehetőséget nyújtsanak a gyermekek számára a halál megtapasztalásában.

A kitöltők 62%-a gondolja azt, hogy fontos nem eltitkolni a halállal kapcsolatos kérdéseket a gyermekek előtt, ami jóval több, mint a fele a válaszadóknak. Ebből evidensen kitűnik, hogy mennyire fontosnak gondolják azt, hogy tabuk nélkül kell törekedni a kommunikációra. 14% válaszolta azt, hogy inkább gondolja fontosnak a gyermekekkel való őszinte kommunikációt, mint az elhallgatást. 13% úgy vélte, számára semleges az állítás, képtelen eldönteni melyik lenne a fontosabb, vagy csak egyszerűen helyzetfüggőnek gondolja azt. 11% válaszolta azt, hogy rá nem jellemző, hogy így gondolna a témára, vagyis néha jobb bizonyos igazságokat elhallgatni vagy megszépíteni, mintsem őszintén közölni a valóságot, és őszintén válaszolni a gyermekek által megfogalmazott kérdéseket. A diagramról könnyen leolvasható, hogy azt az álláspontot képviselik a legtöbben, amelyik az őszinte, titkolózásoktól mentes kommunikációt részesíti előnyben.

A kutatásban fontosnak találtam, hogy arra is kaptak válaszokat, milyen emlékként él a kitöltőkben az az eset, amikor először találkoztak halálesettel, ennek során pedig először láttak halottat. A halál tabuizálásának vizsgálatában azért fontos az ilyen kérdések megfogalmazása, mert a válaszokból kiderül az, hogy már gyermekkorban tapasztaltak-e vagy sem a halál megszépítésével, elhallgatásával kapcsolatos módokat. Feltételeztem, hogy arra kérdésre, hogy ki hány éves korában tapasztalta meg először egy holttest látványát, a válaszadók nagy arányban 10 éves kor előttre fogják datálni, azonban a kérdés másik felére, hogy kiben milyen emlékként él ez, nem voltak előre elképzelt válaszlehetőségeim, hiszen egyénfüggő a veszteség átélésekor tapasztalt érzés.

Azt illetően, hogy a kitöltők hány éves korukban láttak először halottat, tanácsosnak láttam intervallumokra osztani. Az elemzés során három intervallumot különítettem el: 10 éves korig, 10–18 év között, 18-tól fölfelé. A válaszadók 69%-a látott 10 éves kora előtt halottat, 10–18 év között 16%-uk, 18 év fölött, pedig 3%-uk. A maradék 12%-ot azok képezik, akik válaszuk során nem pontosítottak, csupán annyit írtak, hogy kicsik voltak, esetleg nem emlékeznek pontosan.

Azok, akik 10 éves koruk előtt tapasztalták meg először milyen elveszíteni valakit, és konkrétan emlékeznek arra, hogy látták is szerették vagy más holttestét, az alábbi módon emlékeznek vissza az emlékre „5, megsirattam”, „6 évesen, édesanyám elköltözött a kislelőre, csak álltam a temetőpadon, és nem értettem miért földeltek el az anyukámat”, „6 éves voltam, nem fogtam fel mi történik, nem érintett meg a dolog”, „7 éves koromban, felejthetetlen, fájdalmas”, „5 évesen, sehogy sem befolyásolt”, „6 voltam, félelmetes volt”, „5 évesen, nagyapám halála,

nagyon megviselt”, „4 évesen, nem fogtam fel”, „4–5 lehettem, és most is előttem van a néni arca, ahogy fekszik a koporsóban”, „9 éves lehettem, akkor értettem meg, hogy mi az a halál, és előbb vagy utóbb mindenki meghal”, „7 éves voltam, nem hagyott bennem mély nyomot”, „7 évesen nagyapám, megrendítő, felfoghatatlan volt”, „8, féltem”, „5 éves koromban a szomszéd halálát láttam, felfogtam, hogy tragikus helyzetnek számít, és jobban elszomorított a körülöttem lévő reakciója, mint a halál jelensége”, „10 évesen egy házszántelés során láttam egy nénit kiterítve a nagyszobában, tudtam, hogy nincs mitől félni, de valahogy az ajtó kinyílása utáni látkép még mindig mélyen és elevenen él bennem”.

A válaszadók 16%-a 10–18 éves koruk előtt látott először halottat, az első emlékképeik leírásaik alapján az alábbiak „12, kíváncsiság”, „13, nagyon féltem”, „16 évesen, borzasztóan féltem, de annyira szerettem, hogy még a kezét is megfogtam, arra várva, hátha megmozdul, és kiderül, hogy csak egy rossz álom”, „15, megrázó emlék”, „14 évesen, féltem”, „15–16, rossz volt, mai napig nem szeretem megnézni”, „17, megrázó és felkavaró”.

A maradék 3%, akik 18 éves koruk után láttak először halottat, így emlékeznek vissza „33 évesen, nem féltem, csak rosszul esett, hogy elmegy, és nem tudok tenni ellene”, „28 évesen, szomorú emlék”, illetve volt még valaki, aki 30 évesen látott, de nem fejtette ki, milyen emlékként él benne.

A válaszokat vizsgálva, kijelenthető, hogy a válaszadók nagy százaléka, sokkal több, mint a fele (69%) látott életében először halottat 10 éves kora előtt. Az ehhez kapcsolódó emlékképek többnyire nem tiszták már, vannak, akik állítják mégis, hogy mai napig szemük előtt van az illető arca, ha visszagondol az esetre. Legtöbb esetben azonban a felidézett emlékek homályosak, és nem kapcsolnak hozzá negatív érzéseket, gyakori válasz volt az, hogy nem tudta felfogni az egyén, amit lát. Azok, akikben negatív érzéseket idézett elő, a félelmet, ijedtséget kötik a konkrét esethez. 10 éves koron felül egyre több az olyan válasz, amelyik azt tükrözi, tudatosult bennük az élmény átélésekor, hogy a halál az élethez tartozik, bár eljátszottak a gondolattal, hogy ez csak álom. Ugyancsak ebben a kategóriában gyakori, hogy megjelenik a félelem a holttest megpillantásában, valamint megrázónak, felkavarónak írják le ennek tapasztalatát. Csupán 3% képviseli azokat a kitöltőket, akik 18 éves koruk után láttak először halottat, az ide tartozó emlékképek felkavaróak, illetve megjelenik a visszafordíthatóság utáni törekvés is.

4.4. Hipotézisek felülvizsgálata

A kérdőívre érkezett válaszok részletes kielemezése után, a hipotézisek felülvizsgálata következik. A kutatásom egy olyan alapállítás köré szerveződött, mely feltételezi, hogy az Arad megyei Kisiratos községben a halál tabuizálásának egyre elterjedő jelensége nem tapasztalható. Összesen hat hipotézist fogalmaztam meg kutatásom során, melyek a halál nyelvi, illetve tettekben megnyilvánuló tabuizálását vizsgálta. A továbbiakban egyenként fogom megvizsgálni a hipotézisek beigazolódását vagy cáfolatát.

Első hipotézisem azt állítja, **Kisiratoson, a halálról való beszéd nem okoz nehézséget.** Ennek megfogalmazása során, abból indultam ki, hogy Kisiratos kisközösség jellegének köszönhetően, az élet különböző eseményei, így valakinek a halála is, olyan esemény, mely mindenkit érint, hiszen a tagok kapcsolatban állnak egymással, rendszerességgel találkoznak, így beszédtemává könnyen válhat a halál is egy veszteség kapcsán. Ugyanakkor megfigyeltem azt is, hogy főleg az idősebb korosztálya a községnek, tudatosan készül a halálra, ami a beszédjükben is megjelenik, megszépítés, elhallgatás nélkül. A kérdőívre érkezett válaszokból az derül ki, hogy az emberek 56%-ának valóban nem nehéz a halálról beszélni, míg 44%-uk válaszolta azt, hogy számára nehézséget jelent. Nehéz eldönteni, hogy valóban beigazolódott-e a hipotézisem, hiszen szinte fele-fele arányban gondolják nehéznek, vagy gond nélkülinek a halálról való beszédet, azonban, ha a számokat hagyjuk beszélni, akkor győz azoknak a csoportja, akik számára nem nehéz az erről való beszéd. Ilyen módon, a hipotézisem beigazolódást nyert.

A következő hipotézisem szerint, **Kisiratoson nyelviileg nincs tabuizálva a halál.** Ez azt foglalja magába, hogy a halálról való beszéd során, a halált nevén nevezik, nem törekednek eufemizmusok használatára, nem szépítik nyelvezetükben a halál tényét. Arra a kérdésre, hogy milyen más kifejezéssel mondanák azt, hogy „meghalt”, a kitöltők legnagyobb százaléka az „eltávozott” és „elhunyt” kifejezést írták. Arra azonban, hogy melyik kifejezést részesítik előnyben, csupán a kitöltők 31%-a válaszolta, hogy a „meghalt” szót szokta használni. Azzal indokolták, hogy ez a megszokott a környezetükben, ez a legkonkrétabb. A többi százalékot más kifejezések töltik ki, ezért állítható, hogy a hipotézisem cáfolatot nyert a beérkező válaszok tükrében, ugyanis sokkal több, mint a fele a közösség tagjainak, véleménye szerint, más kifejezést preferál a halál tényének kimondására.

Harmadik hipotézisem állítása, hogy **Kisiratoson, halálesetkor, a családtagok intézik a temetéssel kapcsolatos tennivalókat, kevésbé a temetkezési vállalat.** Feltételezésem abból indult ki, hogy mivel faluhelyről van szó, a temetkezési vállalat szolgáltatásainak igénybevétele kissé nehezen elérhető, amiatt, hogy a legközelebbi Aradon található. A válaszokból azonban az derül ki, hogy rosszul mértem fel a kérdéskört, ugyanis 67%-a a válaszadóknak halálesetkor a temetkezési vállalatra bízta a halott ellátását, illetve a temetés lebonyolítását, míg csupán 33% válaszolta azt, hogy családon belül oldják meg. Hipotézisem így cáfolatot nyert a családi szerepvállalást illetően a temetés megszervezésében.

A holttesthez való viszonyt nem a közömbösség vagy félelem határozza meg, ez volt a negyedik hipotézisem. Eköré több kérdést is megfogalmaztam, hogy mélyebben vizsgálhassam a témát. Kiindulási pontként a hipotézis megfogalmazásában az a megfigyelésem állt, hogy Kisiratoson a holttesthez nem tárgyként viszonyulnak, végtisztességben részesítik azt, és kihasználják a halott hozzátartozóval az időt az utolsó percig. Ennek következtében a virrasztások nyitott koporsóval történnek, az emberek pedig gyakran hangsúlyozzák, hogy a halál elfogadását nagyban megkönnyíti, ha valaki megnézi, megérinti a halottat. Vagyis a halott iránt nem közömbösséggel viszonyulnak, és a félelem sem uralkodó érzés ez kapcsán. A válaszadók 74%-a véli úgy, hogy egy hozzátartozó holtteste nem tűnik számára idegennek, visszatetszőnek, ami nagy arányt mutat. Szintén a holttesthez való viszonyulásnál maradva, a válaszadók 36%-ának nem megy könnyebben a gyászfeldolgozás, ha megnézi vagy megérinti a halottat, 33% válaszolta azt, hogy számára egyértelmű könnyebbséget nyújt, a maradék százalékokat pedig azok képviselik, akik nem tudtak dönteni a kérdést illetően, vagy helyzetfüggőnek ítélték meg azt. A nyitott koporsós virrasztást illetően, több, mint a fele a közösség tagjainak úgy vélekedik, hogy őt nem rémíti meg, és visszataszítónak sem találja, ezek százaléka 51%, a megkérdezettek 12%-át pedig egyértelműen elrettenti, ha nyitott koporsós virrasztáson kell részt vegyenek. Összességében, a válaszok arányát tekintve, kijelenthető, hogy a negyedik hipotézis, mely szerint Kisiratoson a holttesthez való viszonyt nem a félelem vagy közömbösség határozza meg, beigazolódott.

A következő, ötödik hipotézis szerint, **a kisiratosi ember hisz abban, hogy halál után is van élet.** Ennek megfogalmazására az otthoni éveimnek a tapasztalata készítetett, meggyőződésem ugyanis, hogy Kisiratos hívő közösségi létéből adódóan, hisz a túlvilági élet reménységében, így a halált nem egy abszolút végnek tekinti. A kitöltők 56%-a egyetértett azzal a kérdőívben tett kijelentéssel, miszerint „hiszem, hogy halál után is van élet”. 20%-a arra szavazott, hogy számára

ez egy semleges kijelentés, így nem tudja eldönteni hogyan viszonyuljon hozzá, csupán 10% válaszolta egyértelműen azt, hogy nem hisz a túlvilági létben. Az arányok azt bizonyítják, hogy hipotézisem beigazolódott, vagyis a kisiratosiak több, mint felénél megtalálható a túlvilágba vetett hit.

Utolsó hipotézisem szerint, **a haláról való beszéd gyermekekkel nem képez tabu témát Kisiratoson**. Ennek mérésére két kérdést fogalmaztam meg, az egyik konkrétan rákérdezett arra, hogy a kitöltők milyen mértékben találják fontosnak azt, hogy őszintén kommunikáljanak gyermekekkel a halállal kapcsolatos kérdésekről, a másik kérdés pedig a kitöltő személyes tapasztalataira volt kíváncsi, azt illetően, hogy hány éves korában látott először halottat, valamint az milyen hatással volt rá. Az első kérdést elemezve, a válaszadók 62%-a ért teljesen egyet azzal, hogy az őszinte kommunikáció esszenciális a veszteség megtapasztalása kapcsán, 11%-a a kitöltőknek nem ért egyet a kijelentéssel, a maradék százalékok pedig semleges álláspontot képviselnek. A második kérdésre reflektálva, a kitöltők 69%-a látott 10 éves kora előtt halottat, 16%-uk 10–18 év között, 3%-uk pedig 18 éves kora után. A maradék százalékok azokat a válaszokat képviselik, melyekben nem történt pontosítás arra vonatkozólag, konkrétan hány éves korukban volt az első találkozásuk a halállal. Nagy százalékban tartják fontosnak az őszinte kommunikációt a halállal kapcsolatos kérdéseket illetően gyermekekkel, illetve nagy számban láttak a kitöltők halottat 10 éves koruk előtt. Ebből arra következtettem, hogy a közösségben a múltban, és a jelenben sem képezett tabu témát az, hogy a gyermekekkel őszintén beszéljenek a halálról, illetve lehetőséget biztosítsanak arra, hogy a veszteség megtapasztalásakor, megtekinthessék a halottat, esetleg részt vállaljanak a temetés körüli tennivalókban. Ilyen módon, az utolsó hipotézisem is beigazolódott.

4.5. Konklúziók

A kutatás eredményeit összefoglalva, kijelenthető, hogy a kérdőívet kitöltő kisiratosi lakosok nem tekintenek a halálra tabutémaként. Az általam megfogalmazott hipotézisek közül, a több, mint fele beigazolódott, szám szerint hatból négy.

Azok a hipotézisek, melyek beigazolódtak, azt bizonyítják, hogy a kisiratosi közösség lakói nem tapasztalnak nehézséget a halálról való beszéd során, a holttesthez való viszonyukat nem a

félelem, elidegenedés érzése határozza meg, hisznek abban, hogy a halál nem egy abszolút vég, hanem egy új élet kezdete, valamint fontosnak tartják azt, hogy őszintén kommunikáljanak a halállal kapcsolatos kérdésekről gyermekekkel. A megcáfolt hipotézisek azt igazolják, hogy egyre inkább kiszorulni látszik család szerepköréből a temetéssel kapcsolatos tennivalók lebonyolítása, beleértve a halott öltöztetését, mosdatását, illetve a temetéshez szükséges kellékek beszerzését, valamint az a hipotézisem is cáfolatot nyert, mely szerint nem tabuizálják a lakosok nyelvi kifejezések által a halált. Az utóbbi azt támassza alá, hogy az halál tabuizálásának jelensége Kisiratoson is megjelenni látszik, az eufemizmusok használatát illetően legalábbis.

Összességében, a kitöltők nagy százalékánál az figyelhető meg, hogy a halálról úgy gondolkodnak, mint egy szükségszerű eseményről, az élet természetes velejárójáról, melyről beszélni kell, és muszáj is.

5. Befejezés

Szakedolgozatom befejező gondolatait a Mahábháratából, egy indiai eposzból vett jelenettel nyitom meg. Judhistirát, a herceget, a tóparton a természet szelleme a létezés rejtelméről faggatja: „Mi a világon a legcsodálatosabb dolog?” – kérdezi a szellem. A herceg ezt válaszolja „A legcsodálatosabb dolog az, hogy habár nap mint nap megszámlálhatatlan élőlény távozik a halál hajlékára, az ember mégis azt hiszi, hogy ő nem fog meghalni.”⁴⁰

Az a megfigyelés ösztönzött a dolgozat megírására, hogy bár nap, mint nap találkozunk a veszteség különböző formáival, és gyakran át is éljük azt, nem szentelünk elég figyelmet az elmúlásnak. Jelen van, vele együtt élünk, ennek tudatosítása azonban csak akkor jelentkezik, amikor elég mélyen érint a halál valósága. Egy haláleset megtapasztalása arra ad alkalmat, hogy szembesüljünk az elvesztés fájdalmán túl azzal is, hogy mi sem vagyunk kivétel az elmúlás ténye alól. Ilyenkor átértékelődhet a hozzáállásunk a szenvedéshez, halálhoz, elidőzhetünk a saját végességünk gondolatánál, az idő múlásával azonban könnyen visszaeshetünk abba az állapotba, amit a közömbösség határoz meg.

Dolgozatom, két nagyobb tömbön keresztül foglalkozik a halál témájával, annak tabuizálási lehetőségeivel. Az elméleti részben, arra törekedtem, hogy minél pontosabban járjam körül az elmúlással kapcsolatos kérdéseket, főleg a gyász és a halálról való beszéd kontextusában. A kutatás része pedig azon fő hipotézis köré épül, mely szerint az Arad megyei Kisiratos községben a halál tabuizálásának egyre elterjedő jelensége nem ölt nagy méreteket. Hipotéziseim megfogalmazására a szülőfalumhoz kötődő viszonyom, illetve az ott, halálesetekkel kapcsolatos tapasztalataim nyújtották a hátteret.

Mindenekelőtt, fontosnak találtam, hogy az elméleti részben részletesen járjam körül mit is takar a nyelvi tabu, illetve milyen halállal kapcsolatos nyelvi tabuk a legelterjedtebbek. Társadalomfüggő, ugyanakkor korfüggő, hogy mikor milyen téma számít tabunak, és az is, hogy az milyen nyelvi formák által kerül kifejezésre. A jelen társadalom sajátja egyre inkább, hogy a halált is a tabutémák egyikének tekinti. A beszélők igyekeznek megszépíteni annak valóságát, aminek hátterében érzelmi motiváltság áll, ugyanis mások, és így saját végességünkkel szembenézni fájdalmas lehet. Ennek ellenére elkerülhetetlen a halálról való beszéd, áthidalást

⁴⁰ [mahabharata_krishna_dharma.pdf](#)

jelentenek azonban az eufemizmusok, melyeknek kommunikációba való integrálásuk megszépítheti a halál fájdalmas voltát.

A halálhoz való viszonyulás kontextusában, fontosnak tartottam megvizsgálni azt is, az emberek a veszteségélmények átélése során milyen módon dolgozzák fel azokat. A dolgozat második nagyobb fejezete azt vizsgálja, a gyász folyamatai miként zajlanak le az emberekben, milyen fő reakciók a meghatározóak egy haláleset feldolgozása során. Ahhoz, hogy ezt körül lehessen járni, fontos az olyan speciális kérdések vizsgálata is, melyek a gyerekkorban megtapasztalt veszteségélményekkel kapcsolatosak. A gyerekkor a halálhoz való viszony tekintetében is meghatározó, hiszen ebben a korban veszi kezdetét a haláltudat fejlődése. Téves azt gondolni, hogy a gyerekek tapasztalataik híján képtelenek megérteni mit jelent a halál, és emiatt eltitkolni előlük a halállal kapcsolatos válaszokat. Nyitottságuk kíváncsiságukból adódóan a felnőttek felé irányul, ezért mindenekelőtt fontos, hogy egy haláleset átélése során, őszinte, érzelmileg biztonságos kommunikáció alakuljon ki, ezeknek a megvonása ugyanis később, a halálról alkotott kép fejlődésében károkat eredményezhetnek.

A második nagy része a dolgozatnak, az általam elvégzett empirikus kutatást elemzi. Kvantitatív kutatási módszerrel vizsgáltam, hogy Kisiratoson miként van jelen a halál tabuizálásának jelensége. Ehhez egy kérdőívet készítettem, miután megfogalmaztam hipotéziseim a témát illetően, melyek többnyire a tabuizálástól mentes beszédhez, holttesthez való viszonyhoz, túlvilági létbe vetett hithez kapcsolódtak. A kutatás adatainak felülvizsgálatakor, hipotéziseim nagy része beigazolódást nyert, összességében nem lehet kijelenteni, hogy Kisiratoson túlzott méreteket öltene a halál tabuizálásának jelensége, azonban bizonyos területeket illetőleg jelen van. Ilyennek számít a halálról való beszéd során a különböző eufemizmusok használata, valamint az, hogy a temetés megszervezése, és lebonyolítása egyre inkább kiszorulni látszik a család feladatköréből, átadva azt a temetkezési vállalatoknak.

Zárógondolatként, azt szeretném csupán kiemelni a dolgozat egész tartalmára tekintve, hogy bár a halál és gyász jelenkori társadalmunk egyre inkább tabutémáinak tekinthető, az egyén személyes hozzájárulása ehhez nem kell kötelező jellegű legyen. Az ember szabad akaratánál és értelménél fogva, eldöntheti, hogy az élet egyik legnagyobb misztériumára úgy készül, hogy megtöri a megszépítés jegét, vagy benne ragad a közömbösség érzetében. Költői kérdés, melyiket érdemesebb választani.

Abstract

The inevitability of death is a fact. The question is always how one faces it, how one takes a role in dealing with it. My thesis explores the growing phenomenon of tabooing death in my home village of Kisiratos. The choice of the topic was motivated by my observation that in Kisiratos, the attitude towards death has not undergone such a major transformation as in the surrounding towns. In designing my research, I wanted to ask what changes, if any, had taken place in the attitude towards death.

In the theoretical part of the thesis, I explored the linguistic taboo of death, starting from what constitutes a linguistic taboo in the first place, and the ways in which euphemisms related to the inevitable may be present in talk about death. By examining the nuanced world of linguistic taboos, it can be argued that euphemisms about death vary from society to society, depending on the image of the world that the speakers of that society have.

The next theoretical part of the thesis will explore the issues related to grief. Knowledge of the stages of bereavement can greatly assist in coming to terms with a death, not only from the perspective of a helping professional, but also from the perspective of the person who has experienced bereavement. How grief manifests itself depends on the individual, but it is also worth being aware of the dangers that may delay the natural progression of grief. After describing models of the grieving process, I will turn to a specific issue concerning communication with children about death. How children's awareness of death develops and how it is recommended to communicate with them during the experience of a loss will be discussed.

The next major block of the thesis is the empirical research, which I conducted in Kisiratos, in the form of a questionnaire. The questionnaire investigates the ways in which death is tabooed in Kisiratos. In total, I formulated six hypotheses on how members of the Kisiratos community do not taboo death. The results of the research confirmed that, although there are certain situations where death is tabooed, overall, the phenomenon of tabooing death is not prevalent in Kisiratos.

Overall, the aim of the thesis was to explore the attitude towards death, both at the level of language, attitude and action. As a concluding thought, I would like to use the words of Alaine Polcz, who says that our relationship to death is also a reflection of our relationship to life.

Bibliográfia

Könyvek, tanulmányok

BAKRÓ-NAGY Marianne, *A nyelvi tabu*, SZTE Finnugor Nyelvtudományi tanszék, MTA Nyelvtudományi Intézet, Szeged, 2019.

BARCSI Tamás, *A végesség hatalma. Gondolatok a halálról Badiou nyomán*, Kharón, Thanatológiai Szemle, 2019/3.

BONCZ Imre, *Kutatásmódszertani alapismeretek*, Pécsi Tudományegyetem Kiadó, Pécs, 2015.

BURKEMAN, Oliver, *Túladagolt boldogság*, ford. Gyárfás Vera, Libri, 2016.

DIÓSI Dávid, *„Kaszás e földön a halál...” – A halálbiztos halál teológiai boncolgatása*, in. *A halálbiztos halál*, szerk. Diósi Dávid, Szent István Társulat, Verbum, Budapest-Kolozsvár, 2011.

FRENKYL Szilvia, RAJNIK Mária, *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Budapest, 2007.

KÁRPÁTY Ágnes, *A gyász szociológiája*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2002.

KAST, Verena, *A gyász – Egy lelki folyamat stádiumai és esélyei*, ford. Mérei Vera, Park Könyvkiadó, Budapest, 1995.

KOVÁCH Géza, *Kisiratos*, Alma Mater Alapítvány, Arad, 2004.

NÓDA Mózes, *A szentségek ünnepe*, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2008.

POLCZ Alaine, *Ideje a meghalásnak*, Pont Kiadó, Budapest, 1998.

RAJKÓ Andrea, *A modern kori tabu működésének kommunikációs mechanizmusai*, Budapest, 2016.

RAJKÓ Andrea, *Kommunikációs tabuk kutatása – módszertani megfontolások és kihívások*, in. *Közelítések*, 3. évf., 1-2. sz., 2016.

SIMKÓ Csaba, *Hogyan segítsünk gyermekünknek elfogadni az elfogadhatatlant? Tájékoztató pedagógusoknak és szülőknek a gyászoló gyermek segítéséhez*, Thanatológiai Szemle, 2009/4.

TÓTH Anett Ágnes, *Óvodás korú gyermekek halálfogalmának fejlődése és sajátosságai a szülői magyarázatok és halálattitűdök tükrében*, Pécs, 2016.

Internetes hivatkozások

PÁLL Dániel Levente, *A halál rajza*: [A halál rajza \(kharon.hu\)](http://kharon.hu)

SARUSI Mihály, *Lönni vagy nem lönni*: <http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/6-24.pdf>

Idegen Szavak Gyűjteménye: [Idegen Szavak Gyűjteménye \(idegen-szavak.hu\)](http://idegen-szavak.hu)

A halál fogalmával kapcsolatos eufemizmusok konceptualizációja a magyar és a német nyelvben: [PÁPISTA_DOL \(2\).pdf](#)

PILLINK János, *A gyász lélektana és a gyászolók segítésének lehetőségei*: [Pilling-János-A-gyász-lélektana.pdf \(semmelweis.hu\)](#)

TARKOVÁCS Cecília, *Mit tudnak a gyerekek a halálról, és mit mondjunk nekik, ha kérdeznek?*: [Mit tudnak a gyerekek a halálról, és mit mondjunk nekik, ha kérdeznek? - Mindset Pszichológia \(mindsetpszichologia.hu\)](#)

Magyar Hospice-Palliatív egyesület: [Magyar Hospice-Palliatív Egyesület](#)

GOLDMAN, Linda, *What complicates grief for children. A case study*, 2015: [Articles — Linda Goldman - Helping Children with Grief and Trauma \(grievingchildren.net\)](#)

A gyász és a halálkép a gyermek életében: [Microsoft Word - gyász a gyermeknél.rtf \(pszichologus-budapest.eu\)](#)

FODOR-SZLOVENCÁS Katalin, *A gyermekek halálképének fejlődése*: [Életkori periodizáció \(oszk.hu\)](#)

Krishna Dharma, *Mahábhárata*: [mahabharata_krishna_dharma.pdf](#)